

OBSAH / INHALT / CONTENTS

Praha – Norimberk: partnerství regionálních metropolí [Prag – Nürnberg: Die Partnerschaft zweier Regionalmetropolen / Prague – Nuremburg: a partnership of regional metropolises]	9
Komunikace v říši a v Evropě: Praha a Norimberk mezi středověkem a raným novověkem / Kommunikation im Reich und in Europa: Prag und Nürnberg zwischen Mittelalter und früher Neuzeit / Communication in the Empire and in Europe: Prague and Nuremburg between the Middle Ages and Early Modern period	
LENKA BOBKOVÁ, Norimberk, město Karla IV. [Nürnberg – Stadt Karls IV.].....	15
MICHAEL DIEFENBACHER, Nürnberg und Prag im Spätmittelalter [Nuremburg and Prague in the Late Middle Ages]	25
DANIELA UHER, „Bavaria trans silvam Boemicalem.“ Der „Weiche Stil“ als gesamteuropäisches Phänomen am Beispiel des „Marienaltars um 1400“ im Germanischen Nationalmuseum Nürnberg [The “Soft style” as a European-wide phenomenon using the example of the Marian altar (circa 1400) in the National Germanic Museum in Nuremburg]	29
MARCO BOGADE, Kulturtransfer im späten Mittelalter – Die böhmischen Landespatrone Wenzel, Sigismund und Ludmilla und ihre Bildtradition in Süddeutschland [“Kulturtransfer” in the Late Middle Ages. The Bohemian patrons Wenceslas, Sigmund and Ludmila and their iconographic tradition in southern Germany]....	85
WOLFGANG WÜST, Nürnberg und Prag im Kommunikationsfeld spätmittelalterlicher Städtelandschaften. Gab es eine Post vor der Post? [Nuremburg and Prague – a communication system between Late Medieval cities. Did a postal system exist before the creation of the postal system?].....	123
PETR KREUZ, Spory Norimberčanů a Pražanů před městským soudem Starého Města pražského v době jagellonské [Streitigkeiten zwischen Nürnbergern und Pragern vor dem Stadtgericht der Prager Altstadt zur Zeit der Jagiellonen].....	147

**Komunikace a krize: Praha a Norimberk v 16. a 17. století
v říšském a středoevropském kontextu / Kommunikation
und Krise: Prag und Nürnberg im 16. und 17. Jahrhundert im
Kontext von Reich und Mitteleuropa / Communication and
crisis: Prague and Nuremburg in the 16th and 17th centuries
in an imperial and Central European context**

- WINFRIED EBERHARD, Eliten und Wirtschaftsbeziehungen – Einführung [Social elites and economic relations – an introduction]...179
- VÁCLAV LEDVINKA, Několik tezí k vývoji hospodářských vztahů Prahy a Norimberku v období raného novověku [Einige Thesen zur Entwicklung der Wirtschaftsbeziehungen zwischen Prag und Nürnberg in der frühen Neuzeit]187
- HELENA PEŘINOVÁ, Bohatství a moc v raně novověkých městech: Norimberk a Praha 1550–1650 [Reichtum und Macht in frühneuzeitlichen Städten: Nürnberg und Prag 1550–1650].....197
- PETER WOLF, Nürnberg – Amberg – Schlaggenwald – Prag. Nürnberger Kapital und der Zinnerzbergbau in Böhmen [Nuremburg – Amberg – Horní Slavkov – Prague. Nuremburg capital and tin mining in Bohemia]213
- EDUARD MAUR, Některé aspekty obchodních vztahů mezi Prahou a Norimberkem v 16.–17. století [Einige Aspekte der Handelsbeziehungen zwischen Prag und Nürnberg im 16. und 17. Jahrhundert] 241
- WALTER BAUERNFEIND, Die Vertretung der Nürnberger wirtschaftlichen Interessen bei der Krönung Ferdinands I. zum König von Böhmen 1527 in Prag [The representation of Nuremburg economic interests during the coronation of Ferdinand I as the King of Bohemia in Prague in 1527]..... 253
- BOHUMÍR ROEDL, Norimberští věřitelé žateckých a lounských kupců v 16. století [Die Nürnberger Gläubiger der Saazer und Launer Kaufleute im 16. Jahrhundert] 281
- WOLFGANG MÄHRLE, *Peregrinatio pragensis* und *peregrinatio bohemica*: Studenten aus Prag an der Nürnberger Hochschule in Altdorf [*Peregrinatio pragensis* and *peregrinatio bohemica*: Students from Prague at Altdorf University outside Nuremburg]..... 299
- MARTIN HOLÝ, Mezi Prahou a Altdorfem. Absolventi pražské utrakvistické univerzity jako vychovatelé české šlechty v Altdorfu (1575–1620) [Zwischen Prag und Altdorf. Absolventen der Prager utraquistischen Universität als Erzieher des böhmischen Adels in Altdorf (1575–1620)]..... 325

EVA FRIMMOVÁ, Humanista Peter Fradelius vo vztahu k Altdorfu [Der Humanist Peter Fradelius in der Beziehung zu Altdorf]	347
HELMUT BAIER, Religionsemigration aus Prag nach Nürnberg nach der Schlacht am Weissen Berg [Religious immigration from Prague to Nuremberg following the Battle of White Mountain] ...	371
VILÉM ZÁBRANSKÝ, Noví měšťané pražští v první polovině 17. století – migranti z Norimberku [Prager Neubürger in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts: Migranten aus Nürnberg]	381
PETR VOIT, Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století [Die Rolle Nürnbergs bei der Formierung der böhmischen und mährischen Buchkultur in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts].....	389
JIŘÍ PEŠEK, Die Kulturbeziehungen Prags und Nürnbergs im langen 16. Jahrhundert: Johannes Hus im lutherischen Mantel [Cultural relations between Prague and Nuremberg in the 16th century: Jan Hus in a Lutheran robe]	459
OLGA FEJTOVÁ, Norimberské tisky v knihovnách pražských měšťanů a reflexe pragensiálních tisků v Norimberku ve druhé polovině 16. a v 17. století [Nürnberger Drucke in den Bibliotheken Prager Bürger und die Reflexion gedruckter Pragensia in Nürnberg in der zweiten Hälfte des 16. und im 17. Jahrhundert]	477
MARTINA ŠAROVCOVÁ, Iluminátor Pavel Mělnický. Recepce grafických listů Albrechta Dürera v pozdně gotické knižní malbě [Der Illuminator Paul von Melnik. Die Rezeption von Albrecht Dürers grafischen Blättern in der spätgotischen Buchmalerei].....	497
BARTLOMIEJ BARTELMUS, O recepci tvorby Albrechta Dürera a jiných proslulých Norimberčanů v malířství českých středisek v průběhu první poloviny 16. století [Zur Rezeption der Werke Albrecht Dürers und anderer berühmter Nürnberger in der Malerei der böhmischen Kunstzentren in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts]	513
MICHAELA FREEMANOVÁ, Norimberské hudební nástroje v Čechách [Nürnberger Musikinstrumente in Böhmen].....	531
BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI, Between Florence and Nuremberg. Kraków art at the turn of the Middle Ages and modernity [Zwischen Florenz und Nürnberg. Krakauer Kunst an der Wende des Mittelalters und der Neuzeit]	537
KAMILA FOLLPRECHT, Die Nürnberger in Krakau bis zum Ende des 18. Jahrhunderts [Nuremberg natives in Krakow up until the end of the 18th century].....	563

Praha a Norimberk od osvícenství k současnosti / Prag und Nürnberg von der Aufklärung bis zur Gegenwart / Prague and Nuremberg from the Enlightenment to the present day

GÜNTER SCHÖDL, „Verlorene Nähe“ – Prag und Nürnberg im 19. und 20. Jahrhundert [“Lost proximity” – Prague and Nuremberg in the 19th and 20th centuries]	575
ALENA JAKUBCOVÁ, Setrvání, nebo změna? Divadelní dramaturgie Václava Mihuleho mezi Prahou (1790–1793) a Norimberkem (1794–1797) [Verharren oder Wandel? Die Theaterdramaturgie des Wenzel Mihule zwischen Prag (1790–93) und Nürnberg (1794–97)]	591
UNDINE WAGNER, Prager Musikvereine im 19. Jahrhundert und ihre Bedeutung für die tschechische und deutsche Nationalbewegung [Prague music societies in the 19th century and their importance for the Czech and German national movements]	617
HARALD LÖNNECKER, „Das Reich und nur das Reich!“ Der Akademische Verein Noris bzw. Nuerembergria Prag (ca. 1890–1925) im Prozess der nationalen Ausdifferenzierung zwischen Deutschen und Tschechen [The academic fellowship Noris or Nuerembergria Praha (ca. 1890–1925) in the process of the national delineation between Czechs and Germans]	635
JAROSLAV JÁSEK – ALENA VRBOVÁ, Podíl Adolfa Thiema na zásobování Prahy a Norimberku pitnou vodou – podobnost čistě náhodná? [Adolf Thiems Anteil an der Trinkwasserversorgung von Prag und Nürnberg – eine rein zufällige Ähnlichkeit?]	667
ALFONS ADAM, Ein Nürnberger im Prager Stadtrat. Adolf Foehr (1880–1943) – Architekt und Kommunalpolitiker in der Ersten Republik [A Nuremberg native on the Prague city council. Adolf Foehr (1880–1943) – architect and city politician in the First Republic]	681
HELENA ARENBERGEROVÁ, Tábor Valka u Norimberku [Das Valka-Lager bei Nürnberg]	695
CHRISTOF NEIDIGER, „..., dass wir uns hier immer wieder freundschaftlich begegnen können“. Prag 1968 – Die Tschechoslowakei aus Nürnberger Sicht [(Fortunately we can still meet on a friendly basis). Prague 1968 – Czechoslovakia from a Nuremberg perspective]	703
Zusammenfassung / Summary (<i>Olga Fejtová</i>)	737
Seznam autorů	799

RESUMÉ

OLGA FEJTOVÁ

ZTRACENÁ BLÍZKOST

PRAHA – NORIMBERK V PROMĚNÁCH STALETÍ

Stati a rozšířené příspěvky z 27. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci se Stadtarchiv Nürnberg, Lehrstuhl für Geschichte Ostmitteleuropas am Institut für Geschichtswissenschaften der Humboldt-Universität Berlin a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 7. a 8. října 2008 v Clam-Gallasově paláci v Praze

Sestavili Olga Fejtová, Václav Ledvinka a Jiří Pešek
s redakční radou

PRAHA – NORIMBERK: PARTNERSTVÍ REGIONÁLNÍCH METROPOLÍ

Praha a Norimberk jsou města spojená tradičním partnerstvím, jehož kořeny sahají až do období středověku. Vazby v oblasti ekonomické, politické, ale i kulturní se prohloubily zvláště v období vlády Lucemburků v Čechách a udržely se i přes peripetie husitských bouří i v období 16. století, respektive v době předbělohorské. Spojení se začalo rozvolňovat až od přelomu 17. a 18. století, a následně v moderních dějinách kontakty obou lokalit téměř zcela zanikly.

Historie novodobého partnerství se datuje od konce osmdesátých let. Ještě před politickými změnami, které přinesl rok 1989, zahájila obě města jednání o spolupráci. Prokazatelně prvním zaznamenaným kontaktem se stala návštěva delegace dozorců rady dopravní akciové společnosti z Norimberku v Praze v červnu roku 1988, při jejíž příležitosti podepsali představitelé obou měst memorandum. Prohlášení deklarovalo úsilí o intenzivnější a užší styky obou měst, které ovšem s ohledem na politické okolnosti byly omezeny jen na oblast kulturní a částečně hospodářskou. Deklarace neměla v žádném případě pouze formální charakter, protože ji následovaly praktické kroky, které vedly ještě na počátku roku 1989 ke zřízení přímé letecké linky Norimberk – Praha. Za iniciativou navázání partnerství mezi oběma městy stála především aktivita tehdejšího norimberského starosty Petera Schönleina. I díky němu ještě v červnu roku 1989 jednání obou měst vyústilo v podpis dalšího memoranda, které již směřovalo ke konkrétním projektům v oblasti kultury a hospodářství. V plánu byla také spolupráce ve sféře životního prostředí, památkové péče a modernizace měst a při řešení organizačních problémů městských správ.

Do dalšího vývoje vzájemných vztahů přinesly novou dimenzi politické změny na sklonku roku 1989. Norimberk zůstal pro hlavní město Prahu nadále jedním z nejvýznamnějších zahraničních partnerů. Vzájemné vztahy se však nově odvíjely od „Smlouvy o partnerských vztazích“, uzavřené 3. září 1990. Jednalo se o vůbec jednu z prvních partnerských smluv, kterou Praha po roce 1989 uzavřela (vedle dohody s Hamburkem a Frankfurtem nad Mohanem).

Tato úmluva zahájila etapu dosud nejintenzivnějších kontaktů. Vrcholem společných aktivit se stal rok 1992, kdy se měsíčně konalo v průměru šest společných akcí, které zasahovaly do všech sfér života.

Odehrávaly se na úrovni výměny oficiálních delegací obou magistrátů, pracovních stáží odborníků z komunální správy, výměnných pobytů specialistů z komunálních podniků či školských a zdravotnických zařízení. Byly organizovány společné konference na témata dopravy, životního prostředí, vzdělávání atd. Do projektu partnerství se zapojovaly i spolky a přímé kontakty navazovaly také školy z obou měst. Významnou oblastí spolupráce a vzájemné prezentace se stala kultura a sport. Zatímco na poli kultury jednoznačně převážovala česká prezentace v Norimberku, v oblasti komunální správy a hospodářství byly vztahy skutečně reciproční.

V první polovině devadesátých let minulého století se podařilo zprvu oficiální a formální spolupráci převést do praktické roviny konkrétních kontaktů mezi oběma městy. Intenzita budovaných vazeb vyvolala dokonce na norimberské straně zájem zřídit v Praze tzv. Norimberský dům, který se měl stát místem oficiálního zastoupení města Norimberku v Praze a v první řadě představovat norimberské firmy. Pro tyto účely byly v roce 1991 vyčleněny tzv. Glaubicovy domy na rohu Karmelitské ulice a Malostranského náměstí. Projekt se nakonec především s ohledem na nevyřešené majetkové vztahy u obou budov neuskutečnil. Rok 1993 však přinesl jistý zlom v budování partnerských kontaktů, který znamenal snížení intenzity vzájemných vztahů s výjimkou oblasti školství. Omezení pestré palety postupně budovaných vazeb mělo nepochybně různé příčiny. Od počátku devadesátých let, kdy se otevřely nové možnosti mezinárodní komunikace, Praha postupně navazovala nové kontakty a logicky tak musela své zájmy v zahraničí dělit mezi mnohem větší počet partnerských měst a metropolí. Závažnějším důvodem se však stalo poměrně komplikované dopravní spojení obou měst v první polovině devadesátých let. Jeho nedostatečnost ostatně připomínala už první společná memoranda z konce let osmdesátých. Ačkoli tomuto tématu obě partnerská města věnovala řadu jednání a společných konferencí, možnosti komunálních správ vyřešit tento problém byly omezené. Dostavba dálniční sítě a železničního spojení v devadesátých letech vstupovala teprve do stadia plánů. Navzdory těmto nepříznivým okolnostem se však kontakty dařilo udržovat nejen v devadesátých letech, ale i po celou první dekádu nového milénia. O jejich intenzitě svědčí i skutečnost, že si v jejich rámci získaly významné místo neformální vazby mezi obyvateli, vedoucí například k založení dvou norimberských spolků, jejichž základní náplní činnosti

je rozvíjení partnerství obou měst: Freundeskreis Nürnberg – Prag a nově od roku 2006 Verein Prager Haus.

K zahájené spolupráci se rozhodly přispět i městské archivy Prahy a Norimberku. V roce 2005 došlo k navázání prvních neoficiálních kontaktů, na jejichž základě se v následujícím roce uskutečnily dvě reciproční přednášky mapující období nejintenzivnějších vztahů v období raného novověku. V témž roce se pak podařilo projednat i možnosti konkrétní spolupráce obou městských institucí, jejímž prvním vrcholem se měla stát mezinárodní konference k problematice vzájemných vztahů obou středoevropských metropolí od středověku až do roku 1989. Přípravy se rozběhly od počátku roku 2007 a 7. a 8. října roku 2008 je završila konference pod názvem „Ztracená blízkost. Praha – Norimberk v proměnách století“, k jejíž organizaci Archiv hlavního města Prahy a Archiv města Norimberku přizvaly partnerská univerzitní pracoviště – Institut mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a Katedru pro dějiny středovýchodní Evropy na Institutu historických věd Humboldtovy univerzity v Berlíně. Snahou organizátorů bylo zmapovat vývoj vzájemné komunikace obou evropských historických center v rovině ekonomické, politické, ale i kulturní a současně se pokusit o komparaci jejich vývoje od přelomu 18. a 19. století, kdy došlo k výraznému oslabení, respektive omezení vzájemných kontaktů. Jednání bylo rozčleněno do čtyř bloků s tématy: Komunikace v říši a v Evropě: Praha a Norimberk mezi středověkem a raným novověkem, Komunikace a krize: Praha a Norimberk v 16. a 17. století v říšském a středoevropském kontextu, Praha a Norimberk mezi osvícenstvím a národním hnutím a Praha a Norimberk jako příklady regionální modernizace ve střední Evropě.

Konferenci doprovázela výstava, uspořádaná oběma městy a jejich správami, jejímž tématem byla konfrontace současné výtvarné scény a uměleckého dění v české a francké metropoli. S cílem představit svébytný vývoj, ale zároveň i výraznou orientaci na řešení soudobých otázek výtvarného umění napříč generacemi českých i německých autorů byla vytvořena společná expozice celkem osmi – po čtyřech z každé strany – pražských a norimberských umělců střední a starší generace. Instalace v Praze byla zahájena 15. září 2008 v Clam-Gallasově paláci a po jejím ukončení 28. října se celá výstava přesunula do Norimberku, kde se stejným úspěchem probíhala od 26. února do 15. března 2009.

Nezbývá než věřit, že všechny úspěšné akce, které zaštil pražský i norimberský magistrát, předznamenaly také období užší spolupráce obou městských archivů a současně podnítí i navazování nových společných kontaktů s dalšími evropskými metropolemi a jejich historickými pracovišti s cílem rozvíjet společná badatelská témata.

Redakce

KOMUNIKACE V ŘÍŠI A V EVROPĚ: PRAHA A NORIMBERK MEZI STŘEDOVĚKEM A RANÝM NOVOVĚKEM

(s. 13–176)

LENKA BOBKOVÁ, Norimberk, město Karla IV.

Příspěvek přibližuje místo Norimberku v politice Karla IV. i vztah panovníka k této říšské metropoli. Karlovi se podařilo město ovládnout až v roce 1349 po ukončení jeho vnitřních rozbrojů. V následujících letech své vlády pak mnohokrát v Norimberku pobýval. O zvláštní přízni prokazované městu svědčí i 150 listin, jež císař Norimberku postupně vydal. Úzké kontakty Karel udržoval i s řadou zdejších významných patricijských rodin, z nichž některé mu poskytovaly nenahraditelné finanční služby. Norimberčané se objevovali i na panovnickém dvoře, v královské kanceláři, na různých církevních postech i v diplomatických službách. Kromě dobrých kontaktů se stávajícími politickými komponentami v Norimberku i celé oblasti kolem tohoto říšského města se Karel také úspěšně pokusil o posunutí hranic České koruny do prostoru mezi Norimberkem a Českým lesem. V roce 1353 se mu podařilo koupit velkou část zdejšího panství falckrabat rýnských a na území, jemuž se o něco později začalo říkat Horní Falc, vybudovat jednu ze zemí patřících do svazku Koruny království českého. V historické literatuře se pro ni vžilo označení Nové Čechy (Neuböhmen). Velký zájem Karla IV. o oblast kolem Norimberku ještě zřetelněji potvrzuje skutečnost, že v den své císařské korunovace datoval kromě inkorporace pro Horní Falc ještě dalších více než čtyřicet listin, z nichž plných 31 se týkalo Norimberku a Zollernů. Karel IV. těmito listinami odměňoval své věrné stoupence a zajišťoval si pevnou pozici v oblasti kolem Norimberku, a to jako císař i jako český král.

V souvislosti s Karlovým politickým programem je třeba připomenout vizuální podobnost Prahy a Norimberku. Vzhledem k četnosti

a délce Karlových pobytů v Norimberku je oprávněné označit ho za sídlo, které císař považoval po hlavním městě Českého království za nejdůležitější a svým způsobem za druhou rezidenci. Norimberk se ocitl díky ustanovení říšského zákoníku zvaného Zlatá bula Karla IV. mezi říšskými městy, k nimž byly vázány rituály spojené s ustanovením římského panovníka a uvedením ho do vládní praxe. Karlovu touhu po zachování říšského trůnu v lucemburském rodě tušíme i za volbou místa narození druhého dítěte Anny Svídnické, jímž se stal právě Norimberk. Do Norimberku k Zollernům směřovaly i plány Karla IV. spojené se sňatkovou politikou. Norimberk jako časté sídlo římského krále ztratil poněkud lesk za panování Václava IV., byť i on ve městě minimálně dvacetkrát pobýval. Velkého oživení slávy se zato dočkal za Zikmunda Lucemburského, který zde nechal uložit říšské korunovační klenoty.

MICHAEL DIEFENBACHER, Norimberk a Praha v pozdním středověku

Příspěvek představuje hlavní linii vzájemných kontaktů Norimberku a Prahy ve 14. a 15. století, které se odehrávaly v rovině obchodní. Přibližuje podíl Karla IV. na rozvoji této komunikace, ale i jeho další politické aktivity, směřující k podpoře rozvoje i posílení postavení města Norimberku. Připomenuto je i období husitství, kdy navzdory oficiálně přerušným vazbám Prahy a Norimberku kontakty obchodní nezaknuly. Připomenuto je i projekt „Nové Čechy“ a vazby Prahy a Norimberku v rovině církevní a umělecké.

DANIELA UHER, „Bavaria trans silvam Boemicalem“. „Měkký styl“ jako celoevropský fenomén na příkladu mariánského oltáře (kolem 1400) v Germánském národním muzeu (Germanisches Nationalmuseum) v Norimberku

Historie města Norimberku, odpovědná za nedostatek písemných pramenů od doby reformace, neumožňuje nalézt důkaz o norimberské provenienci mariánského oltáře (kolem 1400), respektive o tom, že byl určen pro mariánský kostel. Písemnosti byly totiž často v souvislosti se správním a politickým vývojem přemísťovány a následně ztraceny.

V době vzniku oltáře již kostel Pany Marie (Frauenkirche) půl století existoval. Pokud vycházíme ze skutečnosti, že desky stály v prostoru presbytáře norimberského kostela, tak muselo dojít ke změně jejich umístění mezi lety 1522 až 1530, protože v té době došlo i k obnově hlavního oltáře.

V úvahu je třeba brát také skutečnost, že velký mariánský oltář je ceněný jako významný doklad evropského deskového malířství středověku. Jednotlivé desky se vyznačují radostným stylem výpovědi, odpovídající pozdně gotickému realismu, který je reflektován především v pojednání námětu a v reprodukci diferencovaných charakterů. Nejvíce – pokud vycházíme ze symetrické kompozice obrazů – uchovávají své místo na perspektivně organizované, skromné, prostorové scéně postavy. Paleta výrazových možností, která se v tomto případě rozvinula, sahá od staticky vyváženého zobrazení se základní intimně lyrickou atmosférou v případě „Marie a Alžběty“ až k vícefigurálním scénám dynamické expresivity jako „Vraždění betlémských neviňátek“ nebo „Bičování Krista“.

Mariánský oltář v podstatě navazuje na standardní ikonografii 14. století. Pro příslušné christologické obrazy s modrým pozadím, určené pro dny všední, přicházejí v úvahu jako prameny evangelia, pro mariologické „ve zlatě zasazené“ části, určené pro dny sváteční, pak běžné prameny jako Lukášovo evangelium, Legenda Aurea, novozákonní apokryfy (protoevangelium Pseudo-Matoušovo a Jakubovo) atd. Pozoruhodnou výjimku představuje, jak už bylo uvedeno, deska „Marie a Alžběta“, která ale v souvislostech cyklu získává oprávnění ve spojení s „Vražděním betlémských neviňátek“, a to jistě i s ohledem na Kristův křest (Kristus a Jan) stejně tak, jako je třeba ji interpretovat ve vazbě s chrámovými relikviemi v kostele Panny Marie (Frauenkirche).

Volba i dispozice barev deskových obrazů odpovídá dobovému koloristickému výrazu. Charakteristické je i výrazné napětí mezi šerem hluboké temnoty a prosvětlenými partiemi, což v obou případech vede k úplné absenci barevnosti. Nakládání se světlem a temnotou, elegance vedení ductu jednotlivých linií, plynulé kontury a s tím spojené ohraničení předmětů odkazuje neomylně na vlivy mezinárodního umění, podporovaného na dvoře Karla IV. Ačkoliv ony základní znaky „měkkého stylu“ nebyly použity ve vší důslednosti a „mysteriózností“ tak, jako v dobovém malířství sousedních východních zemí, dá se přesto formálně stylově prokázat, že Mistr

Mariánského oltáře musel mít pře očima zcela konkrétní české vzory, což s ohledem na tehdejší plodné kulturní klima mezi politicky spojenými městy – Prahou a Norimberkem – není pozoruhodnou skutečností.

MARCO BOGADE, Kulturní přenos v pozdním středověku – Čeští zemští patroni Václav, Zikmund a Ludmila a jejich obrazová tradice v jižním Německu

Čeští zemští patroni a především sv. Václav se jako ikonografické téma rozšířili od poloviny 14. století hlavně v dosahu tzv. Zlaté stezky. Tradici, respektive kontinuitu lze pozorovat u sv. Zikmunda v Seußlingu, stejně jako u sv. Václava v Litzendorfu a s jistým omezením také v Sulzbachu a v Norimberku. Centrem zbožné úcty k sv. Zikmundovi se stalo biskupství Freising ve druhé polovině 14. století, přičemž obrazová tradice sahá jen k cca polovině 15. století a její vrchol představují scény Zikmundovy legendy od malíře Hanse Wertingera.

V Praze docházelo ke spojování českých světců již ve druhé polovině 14. století. V této souvislosti je nutné připomenout votivní obraz Jana Očka z Vlašimi, stejně jako mozaiku Porta Aurea. S nimi souvisí i oltář z Mülhausen se třemi svatými – Václavem, Vítem a Zikmundem. Jak vyplývá z historie dochování, vyskytovali se čeští světci v jižním Německu zpočátku jako jednotlivé fenomény a zpravidla nebyli spojováni s jinými českými svatými. V první polovině 15. století se objevuje v Bamberku sv. Zikmund vedle sv. Václava. Na přelomu 15. a 16. století nalezneme sv. Václava spolu se sv. Wolfgangem v Hersbrucku, dále téhož ve společnosti dalších 16 světců spolu se sv. Wolfgangem a Vítem v Dietenhofen. Barokizace kostela sv. Václava v Litzendorfu spojila na vnější fasádě chrámu sv. Václava, sv. Wolfganga a sv. Sebastiana, ve vnitřním prostoru pak sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého. Pro norimberský chrám Panny Marie (Frauenkirche) musí zůstat téma spojování světců otevřené, a to v souvislosti s nejednoznačnou identifikací figur světic. Také scénická zobrazení se sv. Ludmilou (?) v kostele sv. Vavřince (St. Lorenzkirche) v Norimberku, s oběma pozdně středověkými tabulemi legendy o sv. Zikmundovi v Seußling, stejně jako s barokními a pozdně barokními ilustracemi svatováclavské legendy v Litzendorfu, jsou dochována teprve z pozdějšího období. Sporný je také portrétní charakter

a z něho vyplývající funkce u různých vyobrazení sv. Václava, která jsou diskutována v souvislosti s portréty císaře Karla IV. Z pražského dvora ve druhé polovině 14. století se dochovala řada takových krypto-portrétů s osobou Karla IV., o něž jeví uměnovědné bádání minimální zájem. Jestliže oltář z Mühlhausen považujeme za konkrétní český umělecký export, u něhož se osoby donátora a recipienta tradují, a pokud představuje přenos Zikmundových relikvií do Freisingu v době Karla IV. významný počín pro místní zbožnou úctu, která – i když relativně pozdě – našla svůj výraz i ve výtvarném umění, tak je třeba v oblasti tzv. Zlaté stezky vidět kumulaci českých zemských patronů, především sv. Václava. Pro vznik této kumulace mělo kulturně-zprostředkující vliv obchodní spojení mezi Norimberkem a Prahou po linii východ a západ. V jednotlivých případech je třeba ovšem ještě význam konkrétních donací přezkoumat.

WOLFGANG WÜST, Norimberk a Praha v rovině komunikace systému pozdně středověkých měst. Existovala pošta před poštou?

Komunikační prostor důležitých obchodních, rezidenčních a říšských měst v době před tzv. mediální revolucí, která nastupuje ve století reformace, je nepochybně třeba vyhodnotit, jestliže lze toto téma opřít o kvantitativní základ. S ohledem na dochování pramenů sériové povahy již od konce 14. století se vyplatí podívat se na každodennost městských vnějších vztahů. Své bádání opíráme o významné, nikoliv však obsáhle dokumentující knihy missivů, kopiářů, rejstříků, radní knihy a knihy poslů. Částečně lze využít i starší prameny (listiny).

Soustředit se na téma vztahů Prahy a Norimberku jako na specifický problém v oblasti interurbánního komunikačního pole je nepochybně nosné, i když je třeba poznamenat, že norimberské knihy kopiářů zaznamenávají pro necelou dekádu let 1449–1457 již přes 30 záznamů k tomuto tématu. Pokud vztáhneme toto množství k celkovému počtu západo-východních kontaktů v těchto několika letech, tak lze odhalit již 289 zápisů. Tyto prameny současně poskytují příležitost uvedené počty zařadit do kontextu vývoje pozdně středověkých relací mezi městy. Pokusili jsme se tentokrát v rámci vztahů Norimberk – Praha osvětlit jinak dosud v historickém bádání opomíjený komunikační systém jako pojítko, abychom ukázali mnohotvárnost

i množství napětí historicky mobilní městské a každodenní kultury. V popředí zájmu nestály známé cesty a cestování učených radních s jejich subjektivním a často izolovaným pozorováním, nýbrž podmínky každodenní korespondence a posílek. Pohled do mechanismu jejich fungování snad celkově přispěje ke konkrétnímu pochopení funkce území měst, pokud se současně z druhé strany bude diskutovat o typech radního zřízení, urbanismu, církevním stavitelství a zakladatelských iniciativách vrchnostenských. Eventuálně tento pohled také rozšíří zisk poznatků v prostorové perspektivě, které byly dosud získávány z oblíbených komparací měst, které jsou vcelku přehlédnutelné, izolované a binární.

Navzdory omezení rozsahu rešerší na hlavní prameny městských knih missivů a kopií, které dosud nebyly edičně zpřístupněny, bylo možné zachytit souvislosti a vývojové linie, neboť právě tyto záznamy z doby před vznikem moderních sítí a poštovních služeb Thurn-Taxisů se vyznačovaly pozoruhodnou pravidelností, hustotou proudících informací a mezinárodní nadregionalitou. Teze zní: S ohledem na vztahy Praha – Norimberk v prostředí pozdně středověkých měst existovala již pošta před poštou, stejně tak jako v raně moderní době existovala industrializace před industrializací.

PETR KREUZ, Spory Norimberčanů a Pražanů před městským soudem Starého Města pražského v době jagellonské

Příspěvek přibližuje soudní spory mezi Norimberčany a Pražany vedené v době jagellonské (konkrétně v letech 1488–1526) před městským soudem Starého Města pražského, respektive spojených pražských měst.

Pramennou základnu příspěvku tvoří dvě nejstarší knihy nálezů (*libri sententiarum*) Starého Města pražského z let 1479–1531 (rkp. č. 1128) a 1519–1526 (rkp. č. 1129) ze sbírky rukopisů Archivu hlavního města Prahy. V celkovém počtu 1017 zápisů v obou uvedených knihách nálezů se objevuje zmínka o Norimberku či o jeho obyvatelích celkem v 17 případech, z toho ve 12 případech vystupuje norimberský měšťan či obyvatel Norimberku nebo dokonce město Norimberk jako jedna ze sporných stran. Dva z uvedených 17 případů se však časově vymykají z vymezeného období, tj. jagellonské doby, neboť jde o případy, v nichž byly nálezy vyneseny až po smrti

krále Ludvíka Jagellonského (v listopadu 1526 a v prosinci 1531).

Na základě popisu a analýzy vymezeného souboru celkem 15 případů (z toho 11 případů, v nichž vystupuje Norimberčan jako sporná strana, a dalších 4 případů, v nichž se objevuje nějaká zmínka o Norimberku či Norimberčanech) bylo možné dospět k některým dílčím závěrům a zjištěním o vztazích mezi obyvateli Prahy, respektive Starého Města pražského a Norimberku v jagellonské době.

Podstatným zjištěním je, že mezi případy, v nichž vystupuje Norimberčan jako sporná strana, převažují v poměru 10 : 1 spory civilně-právní nad kauzami trestněprávními, zatímco v celém souboru případů zaznamenaných ve zkoumaných dvou knihách nálezů poměr civilních a trestních případů osciluje mezi 2 : 1 a 3 : 1. Uvedený poměr spolu s okolností, že v civilních žalobách byly vymáhány většinou závazky vzešlé z obchodních, popřípadě z finančních transakcí, jednoznačně potvrzuje, že hlavní sférou, ve které se odehrávaly kontakty mezi Pražany a Norimberčany, nebyla oblast bezprostředních osobních styků, nýbrž vztahy obchodní, nezřídka pouze zprostředkované. Bezprostřední osobní kontakty, ať už společenské či rodinné, a z nich plynoucí konflikty odrážející se ve větší míře v trestněprávních případech, byly mnohem méně časté. Civilními žalobami byly vymáhány dluhy a pohledávky dosahující značné či alespoň nezanedbatelné výše.

Některé z případů, v nichž vystupuje Norimberčan jako sporná strana, přinášejí nesporné doklady o přímé i nepřímé spolupráci mezi pražským a norimberským soudem i o určité míře koordinace postupu obou soudů.

Třebaže se Norimberčané jako sporná strana objevují v zápisech zachycených ve dvou zkoumaných knihách nálezů jen v relativně malém množství případů, je počet Norimberčanů mezi spornými stranami i výskyt zmínek o Norimberku v uvedených pramenech ve srovnání s jinými říšskými městy a jejich obyvateli daleko nejvyšší. Obyvatele méně vzdáleného a s Českým královstvím úžeji spjatého Chebu nacházíme mezi spornými stranami pouze ve dvou případech. Kromě toho lze zaznamenat dva žalobce z Frankfurtu nad Mohanem a jednoho z Augsburgu.

Príspevek je doplněn edicí zápisu o sporu mezi norimberským měšťanem, obchodníkem Jiříkem Lanckamerem a pražským měšťanem Zikmundem Rohem z Vlkanova z března 1526.

KOMUNIKACE A KRIZE: PRAHA A NORIMBERK V 16. A 17. STOLETÍ V ŘÍŠSKÉM A STŘEDOEVROPSKÉM KONTEXTU

(s. 177–572)

WINFRIED EBERHARD, Elity a hospodářské vztahy – úvod

Příspěvek načrtnul vývoj obchodních vztahů mezi Norimberkem a Prahou, respektive českými zeměmi, v období raného novověku. Vyzdvihnul v této obchodní komunikaci především úlohu tradičních norimberských kupeckých rodů převážně z okruhu norimberského patriciátu. Sleduje vývoj podnikatelských aktivit Norimberčanů v Čechách, které se ze sféry obchodu přesunovaly ve sledovaném období i do oblasti finančních operací, těžby kovů a později i podnikání v rámci textilní výroby. Zásadní podíl na všech uvedených ekonomických aktivitách měli kupci, kteří představovali součást měšťanských ekonomických elit, ale současně i politických elit města (patriciátu), respektive jim jejich obchodní aktivity mezi tyto politické elity otevřely vstup. Tato situace se mění během 16. století, kdy se okruh norimberského patriciátu uzavírá.

Příspěvek klade otázku, zda úspěšné ekonomické či intelektuální elity v Norimberku mohly ovlivňovat alespoň neformálně politiku města, kterou utvářel uzavřený okruh zdejších patricijských rodů, a současně vyzývá ke komparaci situace norimberských politických a ekonomických elit raného novověku s těmi pražskými, jež se vyvíjely za odlišných podmínek, z nichž nejvýznamnější byla absence klasického patriciátu.

VÁCLAV LEDVINKA, Několik tezí k vývoji hospodářských vztahů Prahy a Norimberku v období raného novověku

Vztahy mezi Norimberkem a Prahou se v období raného novověku jednoznačně koncentrovaly ve sféře ekonomické, respektive obchodní. V ní je zřetelná vůdčí organizační role norimberských firem i dominantní pozice norimberského kapitálu při financování obchodního a výrobního podnikání. Zvláště patrné je to v oblasti dálkového mezinárodního obchodu. Z perspektivy Pražanů a pražského souměstí byl Norimberk po celé 16. století jejich ekonomicky nejvýznamnějším partnerským městem. Míru dominantního postavení Norimberku by bylo třeba badatelsky ověřit novým výzkumem intenzity a typu vztahů pražských měst a jejich měšťanů k dalším středoevropským městům. Specifický podproblém v této souvislosti představuje zejména dosud zcela nejasný obraz rozsahu a kvality vztahů mezi Prahou a Vratislaví. Dalšími možnými badatelskými okruhy by měla být role obou měst v rovině výměny dobového zpravodajství, oblast osobních kontaktů měšťanů i role Norimberku při studijních a kavalírských cestách mládeže z Čech.

Výsadní pozice Norimberčanů na pražském trhu nebyla oslabena ani zásadní změnou postavení městského stavu v Čechách po neúspěšném protihabsburském povstání roku 1547. Újmu a omezení jejich pozice přinesl až v 60.–80. letech 16. století příchod italských kupců do Prahy, pokusy o obnovení starých a prosazení nových domácích monopolů i snahy o založení prvních pražských manufaktur. Norimberský kapitál se tehdy začal stahovat také z upadající těžby a obchodu s českým stříbrem, mědí a cínem. Ještě významnější změna měla podle výsledků nejnovějších výzkumů nastat mezi lety 1620–1648. V důsledku válečných operací, politických změn, plošné rekatolizace českých zemí a dalších faktorů ustoupilo norimberské centrum do pozadí. O úpadku historické norimberské trasy a ústupu role norimberského obchodního centra svědčí i snahy převést export českého zboží přes Bamberk a Norimberk tak obejít. Tento jednoznačný obraz úpadku významu Norimberku korigují ovšem stížnosti pražských kupců na norimberské obchodníky ze druhé poloviny 17. století, které naopak naznačují, že významná pozice Norimberčanů v pražském mezinárodním obchodu přetrvávala.

Oblast ekonomických vztahů mezi Prahou a Norimberkem je polem stejně neprobádaným, jako řada dalších oblastí vzájemné komunikace a vzájemné či jednostranné interakce a ovlivňování.

HELENA PEŘINOVÁ, Bohatství a moc v raně novověkých městech: Norimberk a Praha 1550–1650

Tématem příspěvku je vztah mezi politickým vlivem a ekonomickým potenciálem, jejichž vzájemné oddělování je označováno za jeden z modernizačních znaků raně novověké měšťanské společnosti. Na příkladu říšského města Norimberku a rezidenční Prahy, respektive Starého Města pražského, kde se tradičně usazovali nejbohatší měšťané, hledá autorka odpověď na otázku, zda mohl mít již raný projev takového dělení modernizační potenciál a zda byly podobné tendence charakteristické pro různé typy měst. Jak již ukázaly dřívější studie, nacházela se v Norimberku vláda v rukou několika málo patricijských rodů, které se ve sledovaném období přestaly věnovat výnosnému obchodnímu podnikání, zároveň se ale uzavřely vůči novým ekonomickým elitám. Zámožní obchodníci a jejich potomci tak nejen ve sledovaném období, ale i ještě dlouho poté neměli možnost získat přímý podíl na vládě, v důsledku čehož se museli smířit s druhořadým postavením ve společnosti. Nedostatečný přísun nových impulsů a sil do vládních kruhů přitom zjevně vedl nejen v Norimberku, ale i v jiných říšských městech, k petrifikaci středověkých poměrů. Na Starém Městě pražském, stejně jako v ostatních významných částech pražského souměstí, tj. na Novém Městě a Malé Straně, naproti tomu na počátku novověku neexistovala společenská skupina podobná patriciátu a přístup do nejvyššího správního orgánu byl otevřený i novoměšťanům. Tomu odpovídalo také vysoce heterogenní složení rady. Politicky významné pozice přitom ovšem obsazovali převážně příslušníci nových ekonomických elit. Svou roli zde sehrály i zájmy panovníka, který byl u zámožných měšťanů často sám zadlužen. Tento odlišný vývoj poměru mezi bohatstvím a mocí s velkou pravděpodobností přispěl k postupnému přesunu významového těžiště od měst říšských právě k lokalitám úzce spojeným s raně novověkým státem, tedy především k městům rezidenčním.

PETER WOLF, Norimberk – Amberk – Horní Slavkov – Praha. Norimberský kapitál a těžba cínu v Čechách

S ohledem na závěry příspěvku lze konstatovat, že norimberské aktivity v západočeském cínovém revíru Slavkovského lesa na počátku 16. století vedly k rozkvětu celého hospodářského odvětví. Přitom vynikají hlavně jména Jacob Welser St., Hans Schmöd stejně jako Hans a Caspar Nützel. Velká potřeba cínu pro cínaře, ale také výrobce pocínovaného plechu mohla být uspokojena prostřednictvím “joint venture” s pomocí vlastní těžby a tavby cínové rudy v Čechách. S ohledem na produkci více než 100 tun cínu ročně (ve třicátých a čtyřicátých letech 16. století) je nutno předpokládat dobrou organizaci transportu. Pokud nedocházelo k roztavení starého cínového náčiní (obvyklá praxe), pocházel surový cín, který se v Norimberku zpracovával, s velkou pravděpodobností z Krušných hor nebo z revíru Horního Slavkova. Odtud se cín transportoval jako polotovár k městské váze v Norimberku, kde byla přezkoušena jeho kvalita a byl předán cínařům a konvářům.

Protože páni z Horního Slavkova (Pluhové z Rabštejna a nakonec i česká komora sama) byli spojeni s vysokou politikou v Českém království, znamenal kontakt v tomto směru vždy také úzkou vazbu obchodní metropole Norimberku na politické a správní centrum Prahu, případně na stavovskou reprezentaci a dvůr. Ve sféře podnikání, spojené s pocínováním, se zapojila do uvedené podnikatelské sítě cínařská společnost v Amberku (Zinnblechgesellschaft), takže vznikl třístranný vztah mezi Horním Slavkovem/Prahou, Amberkem a Norimberkem. Jako svědci těchto bývalých a živých vazeb mohou být ještě uvedeny mnohé cínové nádoby z 16. století z norimberské produkce, cín z Horního Slavkova a přirozeně také pozoruhodní svědci těžby rud v západních Čechách: důlní stavby jako štola Jeroným, Dlouhá stoka na vrchu Slavkovského lesa, existující stavební památky v Horním Slavkově, stejně jako poučná muzea v Sokolově, Krásnu a Horním Slavkově.

EDUARD MAUR, Některé aspekty obchodních vztahů mezi Prahou a Norimberkem v 16.–17. století

Príspevok vychází ze starších studií o tranzitu zboží přes Čechy do Norimberku v 16. a 17. století (Josef Janáček, Eduard Maur, Josef Petráň, Richard Klier, Rudolf Schreiber) a z edice přimdských celních rejstříků z let 1540–1576. Na jejich základě se pokouší doložit zejména konkrétní podobu obchodního provozu na důležité obchodní trase Praha – Norimberk, a to především při vývozu zemědělských produktů. Dochovaná data o výnosu (vývozního) cla v jednotlivých celních stanicích od Českých Budějovic přes Přimdu až po Českou Kamenici ukazují, že přinejmenším v poslední čtvrtině 16. století byl význam přimdské silnice v systému českých obchodních tepen zcela výjimečný, později poněkud poklesl ve prospěch jiných cest, ale co do hodnoty přepravovaného zboží si tato trasa stále udržovala prvenství. Nejdůležitějším vývozním artiklem dopravovaným po Norimberské silnici v 16. století byl jednak dobytek, jednak suroviny. V rámci exportu jsme nejlépe zpraveni o obchodu s dobytkem, hlavně hovězím, směřujícím do silně urbanizovaných oblastí jihozápadního Německa. Kromě slezských a krakovských obchodníků se na obchodu s voly podíleli i sami Norimberčané, Pražané a kupci z Plzně i jiných měst. Po výrazném omezení tranzitu polského dobytka, způsobeném vysokými cly, je počet kusů hovězího dobytka hnaných koncem 16. století přes Přimdu odhadován na základě výše vybraného cla na cca 20000 kusů ročně, což činí v průměru 55 kusů denně. Ve skutečnosti ale dobytek neprocházel Přimdou každý den, takže proclívané počty byly, zejména v letních měsících, v některých dnech značně vyšší; často to bylo několik stovek, výjimečně až 800 kusů. Překročení této hranice bránila existující infrastruktura, hlavně kapacita cest, pastvin a napajedel.

V 16. století vyváželi norimberští obchodníci z Čech i vepře, později se v tomto oboru uplatňovali při vývozu spíše obchodníci ze západních Čech. Vzájemný podíl obou skupin a jeho časové proměny však dosud zůstávají nejasné, stejně jako počátky norimberské účasti na exportu české vlny. Prozatím máme činnost Norimberčanů v tomto oboru (Waldmann, Richter, Rost ad.) doloženu až v 17. století,

především v západních Čechách, kde museli čelit nebezpečné konkurenci domácích židovských obchodníků. Další výzkum však může tento obraz podstatně změnit. Silnicí vedoucí přes Přimdu se v 16. století vozila přes Čechy i mořena barvířská ze Slezska, vosk z východní Evropy i jiné zemědělské produkty, ovšem v obchodu s tímto zbožím zřejmě nebyla hlavní trasou.

Význam norimberské cesty pro okolní území byl především ekonomický. Pro státní pokladnu i lokální vrchnosti byla výnosným zdrojem příjmů z cla, v místech ležících na trase přinášela zisky majitelům pozemků při cestě, hostinským, nejrůznějším řemeslníkům jako byli kováři, koláři atd., podporovala ve městech, zvláště v Praze a Plzni, formování skupiny zámožných obchodníků orientovaných na export nebo naopak na distribuci zahraničních výrobků zprostředkovanou Norimberkem. Jak ukázal Richard Klier na příkladu Norimberku, Vratislavi a Krakova, ale jak to známe i z Plzně nebo Prahy, města na trase Norimberské silnice byla navzájem úzce propojena příbuzenskými i klientskými svazky mezi obchodníky, ať už šlo o německé kupce nebo jejich syny usazující se v těchto městech. Svou roli hrálo i najímání faktorů z řad místních obchodníků, a to nejen ve směru norimberské obchodní expanze na východ, ale i opačným směrem, jak dokládá např. existence faktorů plzeňských obchodníků s dobyt-kem v Norimberku. Tyto svazky usnadňovaly i čilou kulturní výměnu, např. knižní obchod, stejně jako výměnu informací. Obchodní cesty byly i významným nástrojem šíření technologických inovací, v našem případě například ságrování mědi, vyloučit nelze ani inovace v zemědělské výrobě. Mezinárodní obchodní trasy i cesty lokálního významu a provoz na nich byly i nedílnou, avšak často přehlíženou součástí obrazu krajiny, jehož vývoj je v současné době tak oblíbeným tématem historického výzkumu. Pečlivé objasnění vývoje silniční sítě, sledování měnicích se směrů jednotlivých cest i osobních a institucionálních vazeb vytvářených touto sítí je cenným nástrojem umožňujícím prohloubení našich znalostí nejen z oblasti ekonomického, ale i kulturního a snad i politického dění a mělo by se mu dostat po mém soudu větší pozornosti než dosud.

WALTER BAUERNFEIND, Zastoupení norimberských hospodářských zájmů při korunovaci Ferdinanda I. na českého krále roku 1527 v Praze

Říšské město Norimberk mělo při korunovačních slavnostech v Praze prominentní zastoupení a jednalo, jak bylo obvyklé v rámci tehdejší evropské diplomacie, suverénně. Norimberk měl sice co do plochy střední velikost, ale jeho finanční potenciál a výroba zbraní z něj učinily výsostně významného partnera pro Ferdinanda I. Hospodářská síla Norimberku spočívala ve výkonostním a inovačním potenciálu jeho kupců, kteří se věnovali dálkovému obchodu a kteří se rovněž angažovali v těžbě rud v Čechách. Diplomacie říšského města jednala všemi prostředky ve prospěch svých kupců, aby jim zajistila stávající institucionální rámec pro jejich svobodný obchod v Čechách. Zdá se, že tento obchod přinesl Norimberčanům v konkurenci s ostatními obchodníky řadu výhod.

Zajištění již existujících smluv garantoval český král. Proto ode dne jeho volby lze sledovat na straně Norimberku diplomatické aktivity. Rozhodující přitom bylo umožnit i do budoucna vývoz téměř veškeré stříbrnosné surové mědi, která se v Čechách každoročně dobývala, případně její likvaci norimberskými hornickými podnikateli a následný prodej na norimberském trhu s kovy. Tím měla být zajištěna u norimberských kovozpracujících řemesel jejich nabídka i kvalita zboží. Tohoto faktického monopolu se norimberská diplomacie přímo dožadovala, ačkoliv právě proti němu směřovala ve dvacátých letech 16. století říšská politika. Také český nejvyšší kancléř Adam z Hradce měl vystupovat na podporu této strategie, ale toto tvrzení se nezakládá na pravdě.

Monopol na obchod s českou mědí byl od poloviny 15. století budován norimberským rodem Harsdörfferů a sice tou rodovou větví, která byla po dvě generace usedlá v Plzni. Za jeho obchodní nástupce se zasazovala norimberská diplomacie. Šlo přitom nejen o produkci mědi v Kutné Hoře, nýbrž také o těžbu drahých kovů v hornickém centru Jáchymově, které zažívalo několik let boom.

Aktivity při přípravách korunovace, stejně jako činnost norimberského poselstva na jeho cestě do Prahy a v samotné Praze reflektovaly

velký význam české mědi pro říšské město Norimberk. Složení poselstva ukazovalo navíc také na osobní zájmy členů delegace v Českém království. To dokládá zvláště dopis jednoho člena delegace, odeslaný krátce před korunovací. Vedle vysoké diplomacie, v níž přišlo ke slovu kromě českých stavů také ruské a anglické poselstvo, poskytuje uvedený dopis pohled i na tehdejší každodenní život Prahy. Vedle hornictví, měny a obchodu přišlo ke slovu i soudnictví, které představovalo právě pro kupce angažované v dálkovém obchodu významný aspekt. Krátké popisy situace z pera osob, které byly nositeli významných rozhodnutí, pak výsledný obraz dotvářejí.

BOHUMÍR ROEDL, Norimberští věřitelé žateckých a lounských kupců v 16. století

Import tzv. krámského zboží z Norimberku do Loun a Žatce je v písemných pramenech doložen od čtyřicátých let 16. století, ačkoliv nepochybně existoval již dříve. Až do šedesátých let 16. století se tímto importem zabývali výhradně místní měšťané. Později jejich úlohu postupně přebírali Italové, kteří se ve městech usazovali a získávali zde městské právo. Kramáři nakupovali od norimberských kupců či společností zboží především na jarmarcích v Lipsku, případně v Praze. Běžně ale také obchodovali mezi sebou. Zboží se zásadně nakupovalo na úvěr. Čeští kupci se však často stávali insolventními a nespláceli dluhy včas. Proto nechávali norimberští obchodníci pomocí prostředníků zaznamenávat své pohledávky do městských knih. Tito prostředníci pocházeli jak z řad zaměstnanců firmy, tak z okruhu místních měšťanů. Někdy se prostředníky stávali měšťané z převážně německých měst Kadaně a Mostu. Pokud dlužník včas nezaplatil, byla mu zabavena nemovitost, kterou ručil. Bývaly to jak domy, tak pozemky, velmi často vinice. Norimberští zpravidla tyto nemovitosti obratem prodávali. Ve srovnání s pražským prostředím nebyly dluhy příliš vysoké; většinou se pohybovaly v řádu několika set zlatých. Výjimečně bylo dosaženo hodnoty přes dva tisíce zlatých. Příímý prodej obchodníkem z Norimberku na trhu některého z měst byl doložen jen v jednom případě. Čeští a italská kramáři nepatřili v Žatci ani v Lounech mezi majetkovou či politickou elitu. Jejich majetek býval průměrný, v městských radách nezasedali. Studie obsahuje tabulku se jmény všech 23 kupců či společností z Norimberku, které

se v písemných pramenech Loun a Žatce z let 1540–1618 vyskytují. Zhruba třetina z nich je doložena i v Praze. Postavení norimberského obchodu s krámským zbožím v obou městech bylo dominantní. Kontakty s obchodníky z jiných měst se objevují jen sporadicky.

WOLFGANG MÄHRLE, *Peregrinatio pragensis a peregrinatio bohemica: Studenti z Prahy na norimberské vysoké škole v Altdorfu*

Cílem článku je předložit analýzu návštěv studentů z Prahy na norimberské vysoké škole v Altdorfu. Situace pražských studentů byla přitom systematicky porovnána s návštěvami studentů z celého Českého království. Vyhodnocení údajů altdorfských matrik prokázalo, že v letech 1576 až 1755 bylo zapsáno na vysokou školu říšského města Norimberku celkem 347 osob z Čech (včetně říšské zástavy Chebska). Altdorfští studenti z Čech pocházeli většinou ze západních příhraničních regionů království. 37 návštěvníků „Academia Norica“ bylo přímo z hlavního města Prahy.

Chronologický vzorec návštěvnosti altdorfské vysoké školy, spojený s osobami z Prahy, odpovídal sledované návštěvnosti z dalšího území Čech. 37 těchto návštěvníků, jak z metropole nad Vltavou, tak z celého území Českého království, přišlo do zemského centra Norimberku v naprosté převaze v době před třicetiletou válkou. Období let 1618 až 1648 představovalo přechodnou fázi, kdy návštěvy studentů z Čech v altdorfském vzdělávacím zařízení začaly mít výrazně sestupnou tendenci. Po politickém i náboženském zvratu v zemích Koruny české během třicetileté války náležela altdorfská vysoká škola a Čechy k různým vzdělanostním okruhům. Počet českých studentů na norimberské univerzitě pak této skutečnosti odpovídal a po roce 1648 byl již velmi omezený.

Analýza etnického a sociálního profilu altdorfských studentů původem z Prahy i z celých Čech došla ke dvěma významným výsledkům:

Za prvé se ukázalo, že u obou skupin studentů jasná většina patřila k jazykově německému obyvatelstvu. Za druhé se podařilo mezi nimi prokázat vysoký podíl šlechty (40%). Altdorfská škola byla v desetiletích na přelomu 16./17. století atraktivní zvláště pro příslušníky české nižší šlechty.

Shodu také často vykazovaly u pražských návštěvníků altdorfské vysoké školy cíle vzdělání a průběh studia, stejně tak jako celý způsob vzdělávání ostatních studujících z Království českého, kteří se nechali zapsat na „Academia Norica“. Asi čtvrtina studentů, jak z Prahy, tak z jiných oblastí Čech, se neúčastnila výuky na altdorfské vysoké škole, ale absolvovala jen propedeutické vzdělání na latinské škole. Významnou roli v tom sehrávala zvláště šlechta. Altdorfští studenti z Čech se v Norimberku většinou nezdrželi déle než tři roky. Jen v málo případech zde studium také uzavřeli a získali akademické grady. Minimálně cca 30% studentů z Prahy i z celého českého království, kteří se zapsali na vysokou školu říšského města Norimberku, navštěvovala vedle této instituce ještě jedno nebo více vzdělávacích zařízení ve střední a západní Evropě. Studium na altdorfské vysoké škole stálo cca v polovině případů na počátku „peregrinatio academica“. Mezi nejoblíbenější vzdělávací zařízení altdorfských studentů z Prahy patřily dále univerzity v Heidelbergu a Tübingen, k dalším významným cílům cest za vzděláním se zařadily i vysoké školy v Lipsku a Štrasburku.

MARTIN HOLÝ, Mezi Prahou a Altdorfem. Absolventi pražské utrakvistické univerzity jako vychovatelé české šlechty v Altdorfu (1575–1620)

Předkládaná studie usiluje na základě analýzy archivních, rukopisných i tištěných pramenů různého druhu (osobní i úřední povahy, literární prameny, bio-bibliografická lexika 17.–18. století apod.) o postizení některých dosud málo zkoumaných aspektů styků mezi českými zeměmi, městem Norimberkem a jeho akademií v Altdorfu v 16. a v prvních desetiletích 17. století. Tvoří tak určitý doplněk k vynikající práci Heinricha Kunstmanna z roku 1963 (*Die Nürnberger Universität Altdorf und Böhmen*). Zaměřuje se konkrétně na někdejší studenty pražské utrakvistické univerzity, kteří v letech 1575–1620 působili jako vychovatelé české šlechty studující v Altdorfu.

Autor článku sleduje geografický, jazykově-národnostní, sociální, konfesijní i vzdělanostní profil uvedených osob, způsob jejich výběru, délku a obsah jejich vychovatelské služby a v neposlední řadě také jejich následné kariéry. Dospívá přitom k následujícím závěrům: s výjimkou jedné osoby z Horních Uher a další z Moravy pocházeli

všichni sledovaní preceptoři urozených z Čech, a to převážně z královských měst. Z hlediska národnostně-jazykové skladby šlo převážně o osoby s českým mateřským jazykem, v několika případech pak o Němce, snad ovládající také češtinu. Z hlediska sociálního lze mezi nimi nalézt jak jedince spíše z vyšších pater městské společnosti, tak také osoby pocházející ze středních či spíše nižších sociálních vrstev. Pokud jde o konfesi, jejíž přesné určení bývá obtížné, jednalo se ve všech případech o nekatolíky, zřejmě různých konfesijních směrů, mezi nimiž však pravděpodobně dominoval domácí utrakvistismus. S výjimkou jedné osoby se všichni před studiem na pražské utrakvistické univerzitě vzdělávali na některé z domácích latinských škol. Většina z nich získala pak bakalářský gradus v Praze již před zaujmutím místa vychovatelů. 75 % z nich dosáhlo v pozdější době (poté, co se ze zahraničí vrátili a vychovatelskou službu opustili) ještě hodnosti mistra svobodných umění, a to právě na pražské utrakvistické univerzitě.

V souvislosti se sledováním kariérního curricula, ať už se odvíjelo v prostředí partikulárních škol, soudobé církevní a městské správy, či jinak, si autor klade otázku, do jaké míry vychovatelská služba české šlechty v Altdorfu (případně i jinde) akcelerovala kariéry sledovaných osob. Pokouší se pak zodpovědět i některé další s tématem související otázky, které se dotýkají jak každodennosti setrvání šlechtických vychovatelů i jejich svěřenců a dalších osob (např. fámulů urozených) v Altdorfu (denní program, ubytování, konflikty, do kterých se šlechtici dostávali, apod.), tak také některých obecnějších problémů. Příspěvek naznačuje i možnosti studia některých dalších aspektů styků mezi českými zeměmi, Norimberkem a jeho akademií v Altdorfu.

EVA FRIMMOVÁ, Humanista Peter Fradelius ve vztahu k Altdorfu

V průběhu 16. a na počátku 17. století se vytvořilo v pražském akademickém okruhu příznivé prostředí pro pěstování mezinárodních vztahů s jinými vzdělávacími institucemi. Jednou z nich byla altdorfská akademie nedaleko Norimberku, která se stala od začátku oblíbenou destinací především pro studenty z Čech a Moravy, ale také z Uher a Polska.

V předbělohorském období se objevilo na pražské univerzitě více osobností, které pocházely z území Slovenska, mezi jinými i Peter

Fradelius Schemnicensis/z Banské Štiavnice (cca 1580–1621). Tento absolvent pražské univerzity a její profesor logiky, rétoriky a poetiky, později děkan, probošt a prorektor, působil v letech 1611–1617 ve službách Václava Vratislava z Mitrovic. Jako vychovatel doprovázel na cestách po zahraničních univerzitách jeho nejstaršího syna Jiřího a zároveň jiného mladého šlechtice Jana Ostrovce z Královic. V rámci této služby se mu otevřely možnosti i pro jeho vlastní studium a především pro navázání vícero důležitých přátelských i pracovních kontaktů v Altdorfu, Paříži, Angers, Londýně, Augsburku nebo v Haagu. Byla to především altdorfská akademie, kde začali svůj „peregrationem academicam“ a kde Peter Fradelius získal množství přátel mezi učiteli a žáky. Mnohé z těchto kontaktů se i nadále rozvíjely – buď formou dopisů nebo osobními návštěvami, případně dedikací vlastních děl. Při skicování životní dráhy Petra Fradelia je zcela zřejmé, že působení na altdorfské škole a v jejím vzdělanostním okruhu natrvalo ovlivnilo poslední, mimořádně aktivní a plodné decénium jeho života. V tomto smyslu vystupuje do popředí vynikající právník Georg Remus z Augsburku (1560–1625), který působil na altdorfské škole, ale současně byl právníkem a radním v městské radě v Norimberku. Remus se stal duší altdorfské školy nejen po stránce odborné, ale kolem něj se seskupilo množství profesorů a studentů z domácích i sousedních zemí, se kterými udržoval velmi dobré a po každé stránce obohacující vztahy.

Literární pozůstalost Petra Fradelia je skutečně pozoruhodná. Jeho 19 samostatných sbírek básní a traktátů, stejně jako příspěvky do 86 sborníků nebo publikací jiných autorů, případně samostatné krátké tisky, mu právem zabezpečují zvláštní místo mezi slovenskými humanisty, kteří působili mimo naše území. Mnohé jeho práce se věnují právní a přírodovědné problematice; tento jeho zájem se naplno projevil právě v době pobytu v Altdorfu, kde se mohl seznámit s nejmodernějšími trendy v těchto disciplínách. Nezanedbatelná je i jeho korespondence zachovaná v různých středoevropských knihovnách a archivech, v Göttingen, Wolfenbüttelu, Vratislavi nebo v Londýně, ale i v publikované formě od samotného Fradelia ve sborníku *Musa pulla*, který připravil a vydal roku 1618 při smutné příležitosti úmrtí manželky Georga Rema.

Hodnocení Fradeliova literárního díla i odborné a politicko-konfesionální činnosti přinese nový pohled na některé u nás málo známé souvislosti a příčiny jednání mnoha vzdělavců tohoto období. Ve studii

je vykreslen obraz jednotlivce z pražské univerzity ve vztahu k alt-dorfské škole, a to na historickém pozadí období tzv. pozdního vlivu renesance a humanismu. Příspěvek zaznamenává i širší společenské a politické problémy ve středoevropském měřítku a celkovou atmosféru doby plné nepokojů a očekávání.

HELMUT BAIER, Náboženská emigrace z Prahy do Norimberku po bitvě na Bílé hoře

S bitvou na Bílé hoře 8. listopadu 1620 a popravou vůdců českého stavovského povstání 21. června 1621 došlo k restituci katolické církve a prosazení i upevnění absolutismu v Čechách. Přijetí katolického náboženství nebo odchod do exilu – to byly alternativy, které se v následujících letech, minimálně do roku 1629, dotkly 150 000 protestantů. Kdo nekonvertoval, ztratil měšťanské právo.

Emigranti se obraceli většinou do sousedních zemí, pouze malá část se vydala na západ a našla útočiště na území dnešního Bavorska. Zdá se, že jen málo emigrantů odešlo přímo do Norimberku. Ve městě lze doložit v církevních pramenech jen 12 osob, které tehdy přišly z Prahy. Prameny uvádějí jejich jména a profesi.

Také norimberští měšťané v Praze byli striktní rekatolizací postiženi. Byli přinuceni buď konvertovat nebo opustit zemi poté, co prodali své zboží, případně je mohli odvézt sebou.

VILÉM ZÁBRANSKÝ, Noví měšťané pražští v první polovině 17. století – migranti z Norimberku

V průběhu první poloviny 17. století přicházely do Starého a Nového Města pražského osoby pocházející z Norimberku nebo ze sídel na Norimberku závislých. Knihy měšťanských práv jich identifikovaly v intervalu let 1601 – 1653 celkem třicet pět, přičemž pětadvacet z nich zaznamenaly na Starém Městě. U některých se nám podařilo dokázat jejich přítomnost ve městě ještě předtím, než přijaly měšťanské právo.

Naprostá většina příchozích (80%) přijala měšťanské právo před rokem 1624, kdy byla města otevřena jak katolíkům, tak stoupcům podobojí. Příliv dalších osob po tomto roce rapidně klesá a nadále

stagnuje hlavně v důsledku vnějších příčin, jimiž byly probíhající třicetiletá válka a pokles ekonomické atraktivity Prahy. Dohromady můžeme identifikovat čtrnáct osob jako katolíky, a to minimálně včetně dvou konvertitů. Jeden z měšťanů vyznával podobenou a byl donucen k emigraci.

Zejména díky staroměstské evidenci, dochovaným zachovacím listům a jiným pramenům soupisné povahy známe i povolání u sedmadvaceti měšťanů z Norimberku. Více jak polovina z nich vykonávala oděvní nebo černý a drahý kov opracovávající řemesla. Celkově se tedy jedná o velmi malou skupinu, a tudíž i o malé množství dat, která nám nemohou pomoci přiblížit obecné rysy ekonomických aktivit měšťanů z Norimberku v pražských městech.

PETR VOIT, Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století

Norimberk s pověstí mezinárodního tržiště patřil od sklonku 15. století k nejsilnějším zahraničním výrobcům a vývozním střediskům jazykově české i cizojazyčné bohemikální literatury. Na tak významnou kvantitativní a kvalitativní úroveň nedosáhly před rokem 1501 ani Bamberk a Lipsko, ani Štrasburk. Do poloviny 16. století byl pak knižní trh českých zemí ještě posilován jazykově českými výrobky z Benátek (1506), Vídně (1513), Lipska (1514) a Wittenberku (1546–1547), ale i tady šlo ve srovnání s Norimberkem o činnost nárazovou a nikoli kontinuální. Spolupráce norimberských tiskařů a nakladatelů při českých zakázkách dosáhla vrcholu během 17. století zejména zásluhou rozvětvené rodiny Endterů.

Chceme-li charakterizovat přínos Norimberku pro rozvoj české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století, musíme vyjít z konstatování, že koprodukce byla ve zkoumaném řemesle jevem zcela normálním. Kapitálově, technicky i obchodně silný německý knihtisk stejným způsobem prorostl do Polska, Rakouska nebo na Slovensko, čili všude tam, kde se na východ od říšských hranic řemeslo projevovalo nižším potenciálem a kde spolupráci bylo možno postavit na osobních kontaktech.

Doposud se podařilo získat povědomí o 80 norimberských bohemikách vyrobených během 1492–1546. S ohledem na jejich exportní charakter nesmí překvapit, že německou bibliografií je podchyceno

jen 40 %. Liturgická literatura, zastoupená 14 tituly, se podstatnějišího rozšíření pravděpodobně nedočká. Z ostatních žánrů se však dozajista zachovala jen špička ledovce, nepostížená cenzurou či budoucím očtením a spotřebou. Platí to u nástěnných minucí (5), portrétní a satirické jednolistové grafiky (13) a koneckonců i u knižní produkce (49), z níž takřka třetinu tvořily každodenně používané mluvnické, slovníkové a konverzační příručky (13). Norimberk během dvacátých až čtyřicátých let 16. století disponoval asi 25 tiskaři, což je počet odpovídající v téže době celým Čechám a Moravě. Z nich se nejsilněji angažoval zřejmě Hieronymus Höltzel, jehož tiskárnu za nakladatelské, literární a korektorské spolupráce Mikuláše Klaudyána a Jana Mantuána Fencla opustila čtvrtina dnes známých norimberských bohemik (21).

Pražské a od roku 1499 i olomoucké arcibiskupství se při objednávkách mešních a modlitebních příruček muselo spolehnout pouze na zahraniční výrobu, jelikož u nás nebyla jediná tiskárna s písmem adekvátním obsahu, poslání a tradici liturgických titulů. Norimberský tiskař Georg Stuchs se stal dodavatelem nejčastějším, a přestože jeho produkty kvalitu pražské a plzeňské typografie znatelně převyšovaly, s ohledem na specifické poslání a uzavřenost liturgik v prostředí kléru neměly u nás na kultivaci čtenářské recepce žádný vliv. Lze však předpokládat, že jistou inspirativní roli sehrály v profesionálním prostředí českých tiskáren, jak alespoň během devadesátých let 15. století napovídá příklon Tiskaře Pražské bible k ilustracím Wolgemutova norimberského ateliéru.

Několik účelových stokusových nákladů prací Lukáše Pražského a Michaela Weisse pokrývalo interní potřeby jednoty bratrské, takže širší dopad nelze očekávat ani zde. Sotva pětisetkusové počty mluvnických, slovníkových a konverzačních příruček pravděpodobně dokázali odebrat sami plzeňští a norimberští měšťané, stýkající se při obchodování. Masovější fruktifikace se všechna tato první vydání dočkala sice záhy, ale až v Čechách a na Moravě, kde byla u Hanse Pekka, Jana Hada, Jana Günthera, Jiřího Melantricha a dalších hojně přetiskována (totéž platí o dalším životě prakticky orientované bohemikální filologické literatury z Vídně a Lipska). Obdobná pozornost budoucích českých nakladatelů nepadla však na norimberský herbář Jana Černého (1517), který je sice pokládán za prvního reprezentanta jazykově české naukové literatury, ale k reedici už nedošlo, neboť jeho štočky zůstaly v Německu. České publikum tak po dalších 45 let

(kooperace Pietra Mattioliho s Jiřím Melantrichem a ilustrátorem GS) nakupovalo levnější rostlináře zahraničního původu. Trvalejší místo v čtenářském povědomí si naopak mohl podržet katolický modlitební soubor *Hortulus anime* 1520, jehož ilustrační štočky Hans Pekk přivezl do Plzně, kde roku 1533 umožnily další, jen málo změněné vydání. Norimberské jazykově české biblické tisky reedice nemají, ale v Praze u Jana Hada, Bartoloměje Netolického a Jiřího Melantricha inspirativně působily na knižní úpravu.

České překlady nekatolické literatury, tvořící dle dnešního povědomí jen necelou třetinu norimberského knižního exportu, byly u nás reeditovány minimálně (Georg Rhau, Urban Rhegius). Patrnou jednostrannou kulturní výměny zmírňuje ve sféře tištěné literatury několik autorských bohemik, přebíraných norimberskými tiskaři v německé nebo latinské verzi. Jednak jde o výběr žalářních dopisů Jana Husa a kostnických relací Petra z Mladoňovic a jednak tu přichází reedice *Gesangbuchu* Michaela Weisse, pořízená dle Štyrsova mladoboleslavského vydání z roku 1531. *Gesangbuch* je vůbec první německojazyčný kancionál. V souladu s nehybností literárního, editorského a nakladatelského života utrakvistických Čech první poloviny 16. století však ani s pomocí Norimberku nepřichází žádné dílo evropského humanismu tradované latinsky nebo německy, a tím méně už českým překladem. Evropská reformace je prostředkována třemi překlady příležitostných spisků Kalvína a Melanchthona, ale z Luthеровých děl (tištěných česky v Čechách už od roku 1520) neznáme nic.

I přes torzovitost našeho poznání skutečného rozsahu norimberské spolupráce lze naznačit, že import vyhovoval spíše skupinovým (konfesijním či pracovním) zájmům nežli čtenářské obci jako celku. To však nesmí vést k přehlédnutí toho, co i dějepiscům našeho knihtisku zůstalo dosud skryté a co můžeme nazvat plošným významem. Tiskaři v Čechách byli totiž od sklonku 15. století postaveni před tíživou otázkou obnovy sazečského fundusu, neboť dosavadní bastarda počala být pocitována archaicky. Jako textové písmo neměla totiž vyznačovací (nadpisový) pandán a vůči náročnější knižní úpravě byla tektonicky nepřívětivá. Poněvadž převzetí antikvy jako písma papežského Říma u nás tou dobou nepřipadalo v úvahu, norimberská výpomoc ze sféry nakladatelské a tiskárenské s úspěchem expandovala i do oblasti písmařské. Čeští a moravští tiskaři neměli v tuzemsku potřebné kreslířské ani slévačské zázemí, a když se počinaje Mikulášem Bakalářem roku 1506 a Mikulášem Klauďánem

v roce 1511 otevřela cesta k Hieronymu Höltzelovi, přijímali s vděkem standardní norimberský švabach, který na Moravě vystřídal goticko-humanistickou rotundu a v Čechách ukončil život tiskové bastardy.

Zároveň se švabachem přicházejí dvě u nás dosud neužívaná přechodová písma: hrotitá rotunda a zaoblená textura. Tím u nás započala první fáze typografické přestavby, v níž se k textovému švabachu přidružila dvě písma vyznačovací a knihtisk v Čechách tak poprvé po 37 letech své existence mohl produkovat náležitě vizualizovaný text (Tiskař Pražské bible 1513, Mikuláš Konáč 1514). Druhá inovační fáze souvisí s rozšířením antikvy. Roku 1532 ji Peypusovou verzí otevřel plzeňský tiskař Tomáš Bakalář, ale stejně jako u jeho kolegů v Náměšti v letech 1533–1535 šlo o pokus marginálního významu. Skutečným průkopníkem se stal až od roku 1536 Jan Had, který po přestěhování z Norimberka do Prahy počal Peypusovu antikvu užívat, byť zprvu sporadicky, pro tisk latinských slov, sázených dříve švabachem. Třetí fázi, již byla typografická přestavba až po počátek 19. století dokonána, charakterizuje vstup fraktury. Ta k nám zprvu přichází jen jako vyznačovací písmo (oproti Polsku o dvacet let později), a to zásluhou Bartoloměje Netolického (1540) a Jana Günthera (1545). Fraktura se do Prahy a Prostějova dostala v norimberských replikách typů zvaných „Gebetbuchfraktur“ a „Dürerfraktur“. Po celé 16. století vytlačovala starší texturu a rotundu a postupně spolu se švabachem získala i u nás postavení univerzálního tiskového písma.

Typografickou analýzou participujících dílen lze doložit, že z Norimberku se však písmo nevyváželo v podobě hotových tiskových hranolků, jak se domnívali starší knihovědci, nýbrž formou mobilnějších matic, které si pak s ohledem na fonetický charakter češtiny jejich uživatelé dodatečně, ale postupně doplňovali diakritikou. Této infiltraci se přímo (Höltzel – Klaudyán) či zprostředkovaně (Klaudyán – Velenský – Štyrsa) nevyhnula žádná tuzemská dílna sledovaného období (stejně jako polští či později slovenští kolegové). Postavení Norimberku tak díky tamním písmolijnám zesílilo a naše typografie se až po práh 19. století, kdy vrcholil zápas o prosazení antikvy, definitivně ocitla pod vlivem německy mluvících zemí.

Spolupráce Norimberčanů na výrobě bohemikálních zakázek a ještě více při výchově budoucích českých tiskařů (Jan Had, Bedřich Milichthaler, Václav Oustský) měla ještě třetí rozměr. Ten zasahoval do sféry ilustrace, jejíž nízká úroveň se stejně jako u písmolijectví odvíjela v Čechách a na Moravě od absence velkých tiskařských

a nakladatelských domů. Analyzujeme-li přínos Norimberku pro domácí knižní kulturu, nelze tedy opomíjet ani závislost naší ilustrace na Wolgemutově ateliéru devadesátých let 15. století, kdy většina textově-obrazových prvotisků z Prahy a Kutné Hory byla vybavena kopiemi podle Kobergerových tisků. Originální Wolgemutovy práce, např. *Čtyři zemští patroni*, doprovázely mnohá Stuchsova liturgika pro Prahu a Olomouc. Ohlas pozdně gotického Wolgemutova názoru spolu s vlivnou štrasburskou dílnou Johanna Grüningera stopujeme u českých ilustrátorů ještě po celou první třetinu 16. století (Mistr českého Petrarky, Mistr cihlového pozadí). Jak vidíme na knižní úpravě Mikuláše Konáče, Pavla Olivetského nebo Jiříka Štyrsky, zároveň s tím se nejdříve v knižním dekoru a později i v ilustraci prosazují progresivnější trendy prostředkované Augsburgem (Erhard Ratdolt, Daniel Hopfer).

Vliv Norimberku se počíná uplatňovat znovu zhruba od roku 1515, kdy estetický ráz knižních i jednolistových bohemik začala posilovat renesanční tvorba Erharda Schöna, Hanse Springinkleeho a dalších umělců. Nešlo přitom jen o migraci jejich štočků po norimberských bohemikách, například v *Hortulu anime* 1520 a Kirchmeyerově *Pammachiovi* 1546, ale především o fakt, že leckteré tiskové formy obou umělců byly přivezeny až do Čech a na Moravu a zde pak odtrženy od svého původního kontextu ještě nějaký čas sloužily.

Svorníkem s Plzní se stal Hans Pekk, po němž norimberské štočky získal jeho nástupce Tomáš Bakalář a pražský tiskař Bartoloměj Netolický některé jednotliviny užíval ještě ve čtyřicátých letech. Výraznějšího a především kontinuálního působení se však norimberské knižní kultuře dostalo na Moravě prostřednictvím Němce Jana Günthera, který zde s pomocí importovaného tiskárenského vybavení poprvé počal prosazovat všestranný model ediční politiky. Jeho přínos tkví v tom, že zaoblenou texturu a hrotitou rotundu, totiž písma frekventovaná ještě u Hada či Netolického, už opustil a k vyznačování nadpisů od roku 1545 užíval výhradně dva stupně moderní fraktury. Latinské texty přestal sázet švabachem, jak bylo u nás dosud běžné, a počínaje rokem 1545 (Netolický až od roku 1551) sáhl po progresivnější antikvě. Güntherův renesanční typografický názor upevňovalo oživování starší norimberské ilustrace, přetiskované z dovezených štočků.

Nejvýraznější podíl připadá Erhardu Schönovi a Hansi Springinkleemu. Nebude od věci připomenout, že štočky obou umělců

po Güntherově smrti převzal jeho nevlastní syn Bedřich Milichthaler. Tím však životnost neskončila, neboť v Olomouci štočky přecházely z generace na generaci a ještě po celé 19. století sloužily k ilustrování škarniclovských lidových tisků z Uherské Skalice a v ojedinělých případech fungovaly ještě během dvacátých let 20. století u nástupce Jozefa Teslíka. Od něho je získalo Slovenské národné múzeum, kde jsou uloženy dodnes (mj. 4 × Albrecht Dürer, 9 × Niklas Stör, 24 × Erhard Schön).

JIŘÍ PEŠEK, Kulturní vztahy Prahy a Norimberku v dlouhém 16. století: Jan Hus v luteránském kabátě

V kulturní oblasti dominovaly vztahům mezi Prahou a Norimberkem v 16. století kontakty ve sféře vzdělání a knižní kultury, respektive knihtisku. Pro Čechy sehrávaly v oblasti šíření tištěné knihy zásadní roli knižní importy. Na místní trh putovaly ze zahraničí tituly latinské, německé a minimálně od dvacátých let 16. století i české. Významnou roli v těchto importech měla regulace domácí tištěné produkce, která dosáhla vrcholu ve 40. letech 16. století. Na této zahraniční, jazykově české produkci se podíleli norimberští tiskaři. I oni se ovšem potýkali se zákazy této produkce, které obcházeli užitím falešných impres, pašováním této literatury do Čech nebo za tiskem této produkce dokonce do Čech přesídlili. Současně Norimberk sehrával roli prostředníka, který zprostředkoval dovozy zahraniční literatury z ústředního knižního trhu ve Frankfurtu nad Mohanem.

Příklady významu norimberské tiskařské produkce určené pro český trh představuje na jedné straně edice populární luteránské postily Johanna Spangenberg a na druhé straně vydání kompletu díla českého reformátora, mučedníka i světce Jana Husa. V Čechách eviduje národní bibliografie pro 16. století 20 edic jeho prací, z nich 11 vyšlo v zahraničí. V domácím prostředí byly editovány většinou drobnější práce.

Obnovený zájem o Husa a jeho dílo je jednoznačně spojen s vystoupením Martina Luthera a jeho přihlášením k českému reformátorovi v roce 1519. Poté následovalo vydání několika jeho děl, především spisu *De Ecclesia* mimo hranice českých zemí. Tato vlna zájmu byla posílena ve druhé polovině 30. let, kdy Luther zahájil kampaň proti římské církvi v souvislosti s pozváním na koncil v Mantově.

Následující konjunktura vydávání Husových spisů zasáhla ve 40. letech i Čechy. Nábožensko-politický vývoj ve druhé polovině 40. let však zájem o vydávání Husova díla minimalizoval. Ten se definitivně posunul do protestantských oblastí říše, konkrétně do Norimberku. Zde se dočkalo vydání Husovo dílo *Opera omnia a Postila*. I zde však následně zájem o dílo českého reformátora od 70. let upadl.

Hus zůstal v 16. století centrální postavou utrakvistického kultu. Kolísavý a klesající zájem o jeho dílo v Čechách souvisel s peripetii jeho „druhého“ života ovlivněného pronikáním luterství a domácím nábožensko-politickým vývojem. Ani v rámci luterství neměl Hus trvale významnou pozici. Zájem o jeho dílo postihl v 16. století stejný osud jako první generaci luteránských autorů, kterou významově převrstvili autoři mladších generací.

Navzdory kolísajícímu zájmu tiskařů a nakladatelů o edici Husova díla, český měšťanský čtenář si cestu k jeho tvorbě nacházel v období 16. století relativně často. Nejčastěji bylo možné v měšťanských knihovnách identifikovat norimberské edice jeho postily i sebraných spisů.

Role Norimberku pro českou reformaci, významně ovlivněnou luterstvím, byla v 16. století významná. Norimberk se stal zdrojem edic děl významných reformátorů, včetně Husa. Tato díla ovlivňovala konfesijní každodennost měšťanské privátní sféry v Čechách i v Praze především od poloviny 16. století.

OLGA FEJTOVÁ, Norimberské tisky v knihovnách pražských měšťanů a reflexe pragensiálních tisků v Norimberku ve druhé polovině 16. a v 17. století

Z výzkumu skladby měšťanských knihoven v Norimberku a v městech pražských období 16. a 17. století vyplynulo, že komunikace mezi oběma městy na poli knižní kultury měla své limity. Norimberk vystupoval v tomto období jako zprostředkovatel dovozu zahraniční literatury, ale jen menším dílem titulů tištěných v samotném městě. Skladba měšťanských knihoven prokázala, že pražský čtenář neprojevoval mimořádný zájem o dějiny a přítomnost Norimberku. Toto město pro něj sehrávalo významnější roli jen jako producent a dodavatel jazykově českých tisků, a pak specializované profesní literatury.

Z opačné strany, tedy z Norimberku, prolomil čtenářský zájem horizont východních hranic jen výjimečně, a to v souvislosti s politickým a náboženským vývojem ve střední Evropě. Tituly s bohemikální problematikou zařazovali do svých knihoven pouze příslušníci norimberského patriciátu, a to zcela marginálně. Významnou roli přitom také sehrávaly profesní zájmy majitelů knihoven. Tisky z produkce pražských tiskařských oficín se pak s norimberským čtenářem naprosto mýjely.

Uvedené skutečnosti v žádném případě nezpochybnují výsledky bádání o obchodu s knihou mezi oběma městy, ale spíše se pokoušejí korigovat globální pohled na tento fenomén. Proč v konečném důsledku obsah měšťanských knihoven nenabízel obraz intenzivní intelektuální komunikace obou měst je jiná otázka, která se nedá zodpovědět pouze na základě výzkumu vývoje knižní kultury. Nepochybně významný vliv na tuto situaci měla na jedné straně orientace naproste většiny norimberských měšťanských knihoven na domácí literaturu, která souvisela s konzervativními čtenářskými zájmy. Na straně druhé hrály významnou roli široké a hlavně poměrně rychlé možnosti nákupu prakticky jakéhokoliv zahraničního titulu na frankfurtském či lipském knižním trhu pro pražského čtenáře. To ho nenutilo orientovat se na jedno z nejbližších zahraničních center knihtisku. Z hlediska obsahu knihoven se pak ani na straně Pražanů ani Norimberčanů neobjevil speciální zájem o druhé město. Své představy o něm si vytvářeli měšťanští čtenáři, pokud vůbec tuto potřebu měli, téměř výhradně na základě historických kompendií a kosmografických příruček obecného zaměření.

MARTINA ŠÁROVCOVÁ, Iluminátor Pavel Mělnický. Recepte grafických listů Albrechta Dürera v pozdně gotické knižní malbě

Stylové, formální a ikonografické hledisko české pozdně gotické knižní malby spoluurčují již od šedesátých let 15. století grafické listy. Norimberk zastával v této souvislosti již záhy přední místo mezi jednotlivými střeoevropskými centry podílejícími se na vytváření podoby pozdně gotického umění. Významnou osobností mezi norimberskými umělci byl nepochybně Albrecht Dürer, který výrazně spoluutvářel pozdně gotické formální a výrazové pojetí uměleckých děl. Jedním z českých iluminátorů, který jako první zprostředkoval

české pozdně gotické knižní malbě grafické listy Albrechta Dürera, byl méně známý člen staroměstského malířského cechu Pavel Mělnický († 1533). Malířská výzdoba Mělnického kodexů poměrně záhy reflektuje novou orientaci výtvarného umění: přechod od Martina Schongauera k Albrechtu Dürerovi. Význam vlivu grafických listů Albrechta Dürera na pozdně gotickou knižní malbu spočívá především v ikonografické stimulaci iluminací. Dürerovy grafické listy zprostředkovávaly českému prostředí nové ikonografické varianty tradičních námětů, jež byly iluminátory více či méně ikonograficky pozměňovány. Zcela osobitým způsobem byly tyto kompozice inspirovány a převzaty z Dürerových grafických listů barevně interpretovány.

BARTLOMĚJ BARTELMUS, O recepci tvorby Albrechta Dürera a jiných proslulých Norimberčanů v malířství českých středisek v průběhu první poloviny 16. století

Příspěvek se pokusil o přesnější vysvětlení recepce grafiky a malby norimberského uměleckého prostředí v malířství českých středisek v první polovině 16. století. Tento fenomén mohl v Čechách souviset s recepcí rané renesance. První projevy nového slohu lze v českých zemích zaznamenat poměrně náhle kolem roku 1500, přičemž nejvýznamnější podíl na recepci renesance v malířství tu mělo umění podunajské a saské školy a zaznamenat bylo možné i inspiraci malbou Dolního Rakouska, Švábska a severní Itálie. Uprostřed této široké mozaiky cizích vlivů lze zaznamenat poměrně omezenou popularitu inspirace uměním Norimberku, především v prvních dvou dekádách 16. století.

V nejstarším dochovaném příkladu recepce tvorby Albrechta Dürera, tj. v „Ukřížování“ z Mělníka (1510), můžeme spatřit celkem svobodný překlad Dürerova listu z *Velkých pašijí* do malířského jazyka, jenž se ještě opírá o tradiční pozdně gotická umělecká řešení. Naopak další dílo, oltář „Navštívení Panny Marie“ (1526) v severní lodi kostela Panny Marie na Náměti v Kutné Hoře, je inspirován malířskou tvorbou Hanse Suesse z Kulmbachu a Wolfa Trauta, norimberských žáků Dürera. Recepce tvorby dvou znamenitých Dürerových současníků se v tomto případě manifestuje s takovou intenzitou, že lze předpokládat přímý styk tvůrce kutnohorské archy, mistra Diviše z Litoměřic, s malířstvím norimberské vrcholné renesance.

V případě archy „Nanebevzetí a Korunování Panny Marie“ (kolem 1520) na hlavním oltáři stejného kutnohorského kostela na Náměti stejný tvůrce, Diviš z Litoměřic, okopíroval celá kompoziční schemata z dřevorezů Albrechta Dürera, náležejících k cyklu *Život Panny Marie*. Naopak inspiraci k malířskému řešení scén na středním obraze a postranních křídlech lze nalézt ve vrcholné tvorbě švábského umělce Martina Schaffnera.

Připomenout je nutno i ta díla z českého území, v nichž se využití Dürerových kompozičních šablon vyskytuje společně s veskrze konzervativní, pozdně gotickou stylovou konvencí. Významným příkladem tohoto směru je pozdní oltářní archa „Poslední večeře“ z Nového Bydžova (1531–1540), v níž střední obraz volně vychází z Dürerova listu B 24, z cyklu *Malé pašije*.

O recepci grafické tvorby Albrechta Dürera v dalších střediscích můžeme mluvit až od třicátých let 16. století. Jejím dokladem jsou dvě díla připisovaná malíři zvanému Mistr Čáslavské desky (obě datována kolem 1530). Dvě oboustranně malované desky z Čáslavi a z pražského kláštera na Strahově, jež představovaly původně součást již nedochovaných křídlových oltářů, zobrazují výjevy z Kristových pašijí. Jejich kompoziční schémata vycházejí z Dürerových dřevorezů z cyklů *Velké* a *Malé pašije*, avšak vztah českého malíře k využitým grafickým předlohám se ukazuje jako svobodný a tvůrčí. Malíř okopíroval celá kompoziční schémata, ale v detailech uplatnil vlastní umělecký názor. Malířská řešení jednotlivých scén patřících k oběma deskám vykazují intenzivní recepci umění podunajské školy.

Seznam relevantních děl uzavírá pozdní obraz „Útěk do Egypta“ z Roudnice (kolem 1550), jenž se v kompozici blíží listu Albrechta Dürera B 89, ovšem zrcadlově obrácenému. V tomto případě se intenzita receptce Dürerové grafiky ukazuje jako omezená a převrstvená recepcí malířství saského.

Otázka, proč se v Čechách norimberské umělecké proudy ztrácely uprostřed řady jiných inspirací, zůstává otevřena. Pokus vysvětlit tento jev se opírá do značné míry pouze o hypotézy. Podmínky k pronikání uměleckých vlivů z Norimberku do Prahy a jiných českých měst se zdají být pro sledované období příznivé. Praha zůstávala v živých obchodních a kulturních kontaktech s francským střediskem. Intenzivní vlivy lze doložit především v oblasti knihtisku, kdy do českých a moravských tiskáren putovaly grafické štočky norimberských tiskařů. O vlastní činnosti norimberských malířů v Praze nebo

v jiných českých a moravských městech doposud scházejí informace. Tato skutečnost mohla přispět k tomu, že umělecká řešení, charakteristická pro Norimberk, byla známa českým malířům většinou prostřednictvím rozšířené a dostupné grafiky. I proto patrně neexistoval v českých malířských střediscích podnět k podnikání studijních cest do Norimberku.

MICHAELA FREEMANOVÁ, Norimberské hudební nástroje v Čechách

Norimberk patřil po staletí k nejdůležitějším evropským centrům výroby dřevěných a žestových dechových nástrojů. Tato výroba ovlivnila nejen zakládání dílen produkujících hudební nástroje v Čechách, ale především zásobovala dovozem hudebních nástrojů české odběratele. Autorka na základě dochovaných nástrojů i pramenného materiálu, který se o nich dochoval ve sbírkách Národního muzea-Českého muzea hudby, identifikuje norimberské výrobce nástrojů a dokládá i místa konkrétní recepce jejich výrobků v Čechách: klášter v Oseku, strahovský a břevnovský klášter, zámek Opočno, frýdlantská sbírka hrabat Clam-Gallasů ale i řada dalších institucí a soukromých osob.

K nejvýznamnějším sbírkovým předmětům v majetku Národního muzea-Českého muzea hudby patří soubor renesančních nástrojů, které původně patřily Rožmberkům a do Národního muzea se dostaly roku 1862. Rozsáhlá sbírka odpovídala společenskému postavení rodu a velké množství dechových hudebních nástrojů zase jejich obzvláštní dobové oblíbenosti. Většina rožmberských dechových nástrojů evidovaných v dobových inventářích na přelomu 16. a 17. století patrně pocházela z Norimberku.

Přestože je představen pouze zlomek někdejšího počtu norimberských hudebních nástrojů, které se ocitly v Čechách, představují dochované nástroje ve sbírkách Národního muzea-Českého muzea hudby celek výjimečné hodnoty, dokládající styky českých zemí s německými městy specializovanými na výrobu hudebních nástrojů, především však s Norimberkem.

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI, Mezi Florencií a Norimberkem. Krakovské umění na přelomu středověku a novověku

Poslední tři desetiletí 15. století a první polovina století 16. představují v historii Krakova dobu rozkvětu. Hlavní město polského království bylo v uvedeném období spojováno s různými funkcemi. Jako sídlo biskupství bylo významným centrem náboženského života. Přímo ve městě a jeho nejbližším okolí se vyskytovalo přes 40 kostelů a početné kláštery. Díky univerzitě, která zažívala rozkvět, se Krakov stal i významným vědeckým centrem. Byl městem mnohonárodnostního, bohatého měšťanstva: významnou roli přitom stále ještě hráli němečtí obyvatelé, rostl i počet Poláků a velký význam měla i italská kolonie. Židovské město v nejbližším okolí Krakova – město Kazimierz – bylo vedle Prahy hlavním centrem židovské kultury ve střední Evropě. Královský dvůr na Wawelu přitahoval dvory šlechtické. Všechna zmiňovaná prostředí byla otevřena různým kulturním impulsům. Nejvíce se přitom uplatnily vlivy italské (zvláště Florencie) a německé (především Norimberk).

Symbolický rozměr vztahů mezi Krakovem a Norimberkem dalo období, kdy Norimberčan Veit Stoß (1477–1496) vytvořil v Krakově svá nejvýznamnější díla: oltář v mariánském kostele, krucifix věnovaný Heinrichem Slackerem a náhrobek krále Kazimíra Jagellonského. Vlivy Veita Stoše ve městě však přetrvaly mnohem déle, a to nejen v sochařství, nýbrž i v malířství (Marcin Czarny – Schwarz byl jeho zeť). Pozvání Veita Stoše do Krakova vzešlo z iniciativy krakovských měšťanů (více srovnej příspěvek Kamily Follprecht v tomto sborníku), ale zájem o jeho umění projevoval i panovnický dvůr a církevní elity.

Krátce po krakovském působení Veita Stoše se dostaly do Krakova (pravděpodobně s náhrobní deskou Filippo Buonacorsioho, zvaného Callimachus) první práce Vischerovy dílny, které byly známy již z Poznaně. Náhrobní deska – odlitá pravděpodobně v letech 1502–1503 podle návrhu Veita Stoše – byla vytvořena pod vlivem krakovských humanistů, neboť ukazuje obraz učence při práci. Jednalo se o výjev známý již z Itálie, který byl ale svým námětem pro sepulkrální umění netypický. Na vzniku této atmosféry v Krakově se podílel v letech 1488–1491 Conrad Celtis, nově příchozí z Norimberku, tvůrce *Sodalitas Litteraria Vistulana* a pravděpodobně i nadšeného

popisu Krakova v *Chronica mundi* Hartmanna Schedela. Jak lze usoudit mimo jiné z výzkumů Svena Hauschke, objevily se náhrobky z dílny Petera Vischera St. v letech 1505–1510 ve větším počtu v obou nejdůležitějších krakovských chrámech: v katedrále vznikly na objednávku panovníka (náhrobek kardinála Bedřicha Jagellonského), církevních hodnostářů a šlechty (náhrobní deska vojvody Petra Kmita a kustoda katedrály Pavla Szydłowieckého), v mariánském kostele na zakázku pro nově nobilitované měšťanské rody (náhrobní deska rodiny Salomonů).

Činností výše uvedeného Callimacha (od počátku sedmdesátých let do jeho smrti v roce 1496) začíná období „italské fascinace“ krakovských elit: import ideový zde předchází import umělců a jejich děl. Výsledkem tohoto importu se pravděpodobně stal arkádový dvůr v univerzitním *Collegiu Maius*. Jednalo se o práci pozdně gotické saské dílny, inspirované architekturou italských univerzit, která byla krakovským profesorům známá.

První transfer nejen samotných myšlenek, nýbrž také italských děl, je spojen s dílem Francesca Florentina cca v letech 1502–1516. Tento umělec, kterého zaměstnávaly panovnické a biskupské zakázky, byl více kameníkem než architektem, respektive sochařem (dnes nám nejsou známy žádné jeho figurální skulptury), neboť vytvářel architektonické kamenné detaily v duchu florentského quattrocenta, které byly jako ozdoby spojovány se současnými, pozdně gotickými architektonickými strukturami. Tento charakter ovlivnil obě fáze přestavby královské rezidence na Wawelu; první, realizovanou v rozhodující míře králem Alexandrem (cca 1504–1506), která zahrnovala vytvoření arkýře a ostění piana nobile, i druhou, kterou inicioval král Zikmund Starý a jež představovala fázi přestavby v letech 1507–1536, která vyústila v renesanční cortilu v dosud neznámé formě.

V pohřební kapli krále Jana I. Olbrachta, která vznikla na objednávku jeho syna Alexandra okolo roku 1502, můžeme poprvé zaznamenat fenomén, který ovlivnil charakter mnoha krakovských děl v následujících třiceti letech: spojení pozdně gotických a současně norimberských prvků (oltář a reliéf krále od jednoho z následovníků Veita Stoße) s italskými, přesně řečeno florentskými prvky (hrobová nika s tumbou – práce Francesca).

Novou etapu v historii italské renesance v Krakově představuje činnost Bartholomea Berrecciho z Florencie (cca 1515–1537) a jím vybudovaná dílna architektů, respektive sochařů. Berrecci byl na rozdíl

od Francesca významný architekt a sochař, který znal velmi dobře italské umění počátku 16. století, a to nejen florentské, ale také římské, a který ve své práci používal citace z děl Giuliana da Sagalla, Andrea Sansovina, Benedetta da Rovezzano, Michelangela a Raffaela. Jeho schopnosti se ukázaly na pohřební kapli – tzv. Zikmundova kaple (1517–1533), která byla v Malopolsku v následujícím století neustále napodobována. Symbolický výraz našly Berrecciho postoje i znalosti ve dvou formách: umístěním jeho značky do vrcholu kopule, tedy do nebeské sféry ještě nad portréty panovníků, a použitím poloeliptického profilu kopule. Jednalo se o celosvětově první elipsu použitou v období raného novověku.

Zikmundova kaple prohloubila v Krakově spojení mezi florentským a norimberským uměním a posílila jednotlivé zóny jejich působení: florentské vlivy se projevovaly v architektuře a sochařství, zatímco malířství a umělecké řemeslo se ohlížely spíše na impulsy norimberské. V dílně Hanse Vischera byly odlity mříže a svícny, královský dvorský malíř Hans Dürer (bratr Albrechta) navrhnul oltář, jehož stříbrné součásti byly provedeny zlatníky Melchiorem Baierem a sochařem Petrem Flötnerem a jeho malby realizoval Georg Pencz.

Podobné vazby mezi Florencií a Norimberkem platily také pro drobnější díla. V pohřební kapli biskupa Jana Konarského († 1525) se spojuje náhrobek provedený jedním ze spolupracovníků Berrecciho s oltářem od Michaela Lantze z Kitzingen, který byl od roku 1508 královským dvorským malířem. Tento umělec pracoval tehdy (okolo roku 1522) pro krakovského měšťana Paula Kaufmanna a namaloval oltářní obraz, později zcizený nacisty, pro kapli v jižní věži mariánského kostela, kde současně Ital z Berrecciho dílny vytvořil kamenné detaily (loubí a portály); tito umělci pracovali později pro dvořana Justa Decia (Jodok Dietz), pro kanovníky kapituly na Wawelu, stejně jako pro židovské elity z Kazimierze. Konarského nástupce na biskupském stolci Piotr Tomicki si objednal služby Berrecciho pro stavbu své pohřební kaple, kterou nechal opatřit – podobně jako král – mříží ulitou v dílně Hanse Vischera. Hans Suess z Kulmbachu pracoval v letech 1514–1516 pro rodinu Bonerovu – nobilitované měšťany, kteří byli ve spojení s panovnickým dvorem – a vyhotovil pro jejich kapli v mariánském kostele dva oltáře (většina desek oltáře byla nacisty zcizena); o dvacet let později byly ulity náhrobní desky pro tuto kapli v dílně Hanse Vischera.

Zájem o norimberské umění skončil v Krakově s úpadkem Vischerovy dílny, ačkoliv podobné bronzové desky zůstaly v módě mnohem déle. Fascinace florentskými uměleckými vlivy se udržela během druhé poloviny 16. století v díle královského architekta a sochaře Santi Guccioho Fiorentina.

Mělo spojení Krakova s Norimberkem také jednostranný charakter, jako tomu bylo v případě Florencie? Zdá se, že vzájemné působení je v tomto případě zřetelné v obou směrech. Podobá se hrob sv. Sebalda s baldachýnem v chrámu sv. Sebalda v Norimberku pouze náhodně královským hrobům s baldachýny na Wawelu? V době, kdy vznikal návrh Sebaldova hrobu a v Poznani se objevily první Vischerovy desky, existovaly hroby polských panovníků s baldachýny, tj. Vladislava Lokýtky, Kazimíra Velkého a Vladislava Jagellonského již řadu let. Právě v tomto období zahájil Veit Stoß svou práci na náhrobku Kazimíra Jagellonského.

Díla florentského a norimberského umění, která vznikala v Krakově, nabývala jiných forem než ve své původní vlasti. Ve výzkumech soustředěných na osobnost Veita Stoße bylo mnohokrát poukázáno na vlivy, které měl rozsah jeho krakovských zakázek na tvorbu tohoto umělce. Zdůrazněn byl i význam krakovských elit, které byly spojeny úzkými vazbami s měšťanstvem a humanisty z okruhu panovnického dvora a univerzity. Na náhrobek Kazimíra Jagellonského dokázal Veit Stoß umístit nejen základní teologické myšlenky týkající se spásy, ale také politický obsah odkazující na dobu krátké nadvlády Jagellonců ve střední Evropě. Na Slackerově krucifixu skvěle vyjádřil své humanistické znalosti o anatomii a mechanice lidských těl, což zmínil Paweł Pencakowski ve svědectví krakovského lékaře (a současně městského radního) Johanna Bera, zvaného Ursinus, v díle *Sodalitas Vistulana*. Náhrobní deska humanisty Callimacha nenachází žádnou shodu s produkcí Vischerovy dílny: bez přihlédnutí k vlivům krakovských kruhů se zdá ovšem nemožné tomuto dílu porozumět. A konečně arkádový dvůr Wawelu, který byl realizován důsledně podle návrhu Francesca Fiorentina. Tato stavba překonává svou gigantickou masou všechny cortily v Toskánsku. Jeho velikost přitom můžeme vnímat jako reflexi velikosti království, které v unii s Litevským velkoknížectvím představovalo tehdy největší stát v Evropě.

KAMILA FOLLPRECHT, Norimberčané v Krakově do konce 18. století

Obchodní kontakty Krakova a Norimberku sahají až do poloviny 14. století, kdy Krakov zaujímal významné místo ve středověké výměně zboží mezi východem a západem. V roce 1365 povolil polský král norimberským kupcům putovat se zbožím na Rus přes Krakov. Pozdější potvrzení tohoto privilegia vytvořilo podmínky pro další rozvoj obchodních kontaktů. Norimberčany zajímalo veškeré zboží východního původu, výměnou dodávali sukno a také tzv. kramářské zboží neboli výrobky z kovu a prýmkařské zboží (zvané tehdy „norymberszczyzną“). Krakovské městské písemnosti ze 14. století nezapomínají na mnoho Norimberčanů. V roce 1396 přijala městské krakovské právo první známá osoba původem z Norimberku – Cunczo Fulesag.

Pro 15. století nalezneme v archivních materiálech mnohem více zmínek o Norimberčanech v Krakově, několik z nich přijalo městské právo. V první polovině tohoto století působilo v Krakově nejen mnoho norimberských kupců, ale nalezneme tu i obchodní společnosti, které založili. Od čtyřicátých let byla postupně přijímána opatření, která západním kupcům ztěžovala jejich obchodní aktivity v Polsku. Omezení, která v té době byla přijata, se ale dotýkala pouze drobných vandrovních kupců, kteří se nazývali „norymberczyki“. Koncem padesátých let vydal král zákaz pro norimberské kupce a jejich faktory obchodovat mimo určené dny tj. mimo výroční trhy (jarmarky). Tato omezení ale nezpůsobila přerušení obchodních kontaktů mezi norimberskými kupci a Krakovem, lépe řečeno tyto kontakty začaly pouze měnit svůj charakter – stále častěji přijímali Norimberčané krakovské městské právo, což jim umožnilo svobodnou činnost v Polsku.

Koncem 15. století se v důsledku tureckých vítězství změnila v Evropě hospodářská situace a Krakov tehdy ztratil pozici evropského centra tranzitního obchodu s východem. To ale neomezilo kontakty města s Norimberčany, změnil se pouze sortiment zboží, s nímž se obchodovalo. 16. století představovalo etapu nejvýznamnějšího rozkvětu v historii Krakova, kdy byly obchodní kontakty s Norimberčany velmi užitečné. Více než 20 kupců a řemeslníků z Norimberku se tehdy usadilo v Krakově na stálo a přijalo městské právo. Stávali se krakovskými měšťany, někteří z nich získali značný majetek a dostávali se i do okruhu místního patriciátu, který držel ve svých rukou

moc ve městě. Byli to např. Jan Waxman nebo Jan Horlemus (Orlemus). Ve městě samozřejmě působili i norimberští kupci, kteří s Krakovem nebyli svázáni nastálo.

V první polovině 17. století přestal být Krakov sídlem královského dvora, ale stále zůstával jedním z nejvýznamnějších a nejbohatších měst Polska. Bylo však už možné pozorovat postupné omezení přílivu zahraničních kupců. Nadále se usazovali Norimberčané v Krakově nastálo, ale bylo jich významně méně než v předešlých obdobích. Ve druhé polovině 17. století se situace Krakova po švédské okupaci zhoršila. Postupně se mění charakter obchodních krakovsko-norimberských kontaktů. Nyní se na cestu pro „norimberské zboží“ vydávají sami krakovští kupci nebo využívají služeb prostředníků. Norimberčané přijíždějí do Krakova jen sporadicky.

Období 18. století představuje etapu úpadku Krakova, který způsobily různé ozbrojené konflikty na polských územích. Také politická situace v Evropě nepřála rozvoji obchodu. V městských písemnostech nebyly nalezeny zápisy, která by se týkala tehdejšího působení Norimberčanů v Krakově. Reliktem bývalých živých kontaktů s Norimberkem byl termín „norimberské zboží“ (towary norymberskie), označující tehdy prodávané výrobky z kovu větší hodnoty, obstarávané ale nejen v Norimberku (obchodovalo se s nimi v tzv. litevských krámech, které se nacházely na „Rynku“).

PRAHA A NORIMBERK OD OSVÍCENSTVÍ K SOUČASNOSTI

(s. 573–736)

GÜNTER SCHÖDL, „Ztracená blízkost“ – Praha a Norimberk v 19. a 20. století

Vztahy Prahy a Norimberku poznamenaly zárodky krize již v období raného novověku a jejím důsledkem bylo oslabení původně intenzivních kontaktů. Ztráta významu obou měst vedla i ke ztrátě původní „blízkosti“. 19. století přineslo do vzájemných kontaktů prvek odcizení a vyhocení nepřátelských vztahů, vycházející z nacionálních souvislostí. Vývoj v tomto období představoval kombinaci symbiózy a distance mezi Čechy a Němci, respektive mezi Prahou a Norimberkem. Počátky této formy vztahu lze odhalit již se vznikem národního hnutí a industrializace. Praha představovala v 19. století pro Norimberk inspiraci a vzor v řadě koncepčních otázek národního hnutí např. při projektu založení „Germanisches Nationalmuseum“, ale i v řešení řady urbanizačních otázek. Vztahy obou měst silně ovlivňoval jejich odlišný národně-politický význam. Norimberk se na rozdíl od Prahy stal pro německé národní hnutí nejen politickým a hospodářským centrem, ale také střediskem emocionálním. Naopak paralely lze spatřovat v pozici, kterou obě města zaujímala v národně-liberálních konceptech v obou zemích.

Od sklonku 19. století ovlivnila vzájemné vztahy radikalizace národních hnutí. Tím se česko-německé vztahy v předvečer první světové války významně zhoršily. Přesto se mezi oběma městy prosadily vzájemné kontakty na úrovni hospodářské, vycházející z úspěšné industrializace. Nepochybně k nim přispělo i poměrně rychle navázané spojení železniční. Přesto těžiště ekonomických aktivit Norimberku bylo vázáno především na osu sever-jih v německých souvislostech a nikoliv západ-východ, tj. směrem za hranice říše.

Další etapa vývoje vztahů obou měst byla vymezena vznikem Československa. V meziválečném období se Praha i Norimberk z hlediska svých vzájemných vztahů stávaly stále více závislými na silách společenského vývoje, které měly protichůdnou dynamiku a mezi oběma lokalitami vytvářely výraznou distanci. Kontakty ovlivnily nacionální stereotypy vzájemného vnímání, vedoucí k vytváření bariér a distancí mezi nikoliv přednostně Pražany a Norimberčany, ale mezi Čechy a Němci. Norimberk začal být ve dvacátých a třicátých letech z české strany chápán nikoliv historicko-geneticky, ale jako Norimberk-mýtus, symbol německého „Drang nach Osten“ a současně místo spojené s říšskými sněmy NSDAP. Také pozice Prahy se z norimberské perspektivy mění v baštu „slovanské záplavy“.

Ostrovní cenzurování vzájemných vztahů se stalo obdobím let 1938–1945, které přineslo deformovanou „blízkost“ obou měst, spojenou pro Prahu s germanizačním procesem se všemi negativními následky (deportace norimberského židovského obyvatelstva do Terezína, nucené nasazení Čechů v norimberském průmyslu atd.). I v rámci tohoto nepříznivého období lze nalézt prvky pozitivní komunikace na úrovni ilegálních kontaktů norimberských komunistů a sociálních demokratů v předválečné Praze.

Poslední fáze, tj. období po druhé světové válce, představovala i závěrečnou etapu „likvidace“ původní „blízkosti“ Prahy a Norimberku. Vývoj poznamenala studená válka, která umožnila jen omezené kontakty na úrovni oficiálního „partnerství“ obou měst a v rovině privátní především v oblasti hospodářství, sportu a kultury. Až rok 1989 a otevření se Evropské unie směrem na východ vytvořily nový rámec vývoje vzájemných vztahů. Komunikace a kooperace se začala rozvíjet na všech úrovních veřejného života. Vzniká nová blízkost s obsahem nejen politickým, ale i sociálním, a to nejen shora, ale i zdola.

ALENA JAKUBCOVÁ, Setrvání nebo změna? Divadelní dramaturgie Václava Mihuleho mezi Prahou (1790–1793) a Norimberkem (1794–1797)

Václav Mihule (1758–1807) se v kontextu divadla přelomu 18. a 19. století jeví jako výrazná aktivní osobnost. Vlastní herecký soubor sestavil poprvé v roce 1789 v Praze, hrál s ním v Thunovském divadle

na Malé Straně a postupně přibral ještě vedení souboru Vlastenského divadla v Divadle u Hybernů a vedení činohry Nosticova divadla. Po náhlém odchodu v polovině roku 1793 působil jako divadelní ředitel postupně v Augsburgu (1793/94), v Norimberku, Ansbachu, Erlangenu, Ulmu a Nördlingenu (1794–97), ve Stuttgartu (1797), Vídeňském Novém Městě (1797/98), Olomouci (1800–1802), Opavě (1802–1804), Prešově (1805) a Košicích (1804–1807), kde jeho divadelní činnost zřejmě skončila a kde také pravděpodobně zemřel.

Mihuleho působení v Norimberku je dokumentováno almanachy, divadelními cedulemi, tištěnými librety i archivními dokumenty. Zdejší repertoár lze tedy charakterizovat spolehlivě na základě dostatečného množství pramenů. Pro uvažování o situaci v Praze naopak celkový soupis zdejšího divadelního repertoáru chybí a je třeba jej doplnit o tituly hrané v německém jazyce. Pro soupis pražského repertoáru do roku 1794 je však ve srovnání se situací soupisu repertoáru norimberského k dispozici málo pramenů a jejich výpovědní hodnota je omezená. Současné možnosti charakteristiky a porovnání Mihuleho dramaturgie mezi Prahou a Norimberkem jsou tedy do značné míry omezeny.

V Norimberku principál zápasil hlavně s malou kapacitou divadelní budovy a s omezeními divadelního provozu, která diktovala duchovní správa města. Pražský provozní režim byl založen a organizován zcela odlišně. Problémem nebyla kapacita divadelního prostoru, ale Mihule se musel vyrovnat především s dvojjazyčným česko-německým divadelním provozem. Českojazyčná dramaturgie vznikala jako nová, originální nebo přeložená dramatická tvorba. S velkým nadšením se jí věnovala skupina vlasteneckých dramatiků a překladatelů a obecenstvo na jednotlivé kusy živě reagovalo. Překládalo se to, co mělo v němčině úspěch, a tak byl celek repertoáru propojen mnoha aktivními vazbami. I když byl Mihule po určitou dobu jediným pražským ředitelem pro německý a český repertoár a sám ovládl divadla, která si v předchozím období v tomto repertoáru vzájemně konkurovala, přesto v Praze nebyl jediným divadelním podnikatelem. Italská opera se hrála jak v Thunovském, tak v Nosticově divadle, a pražské publikum mělo tedy možnost volby – některé repertoárové kusy ze sféry hudebního divadla mohlo totiž slyšet jak v původní italské verzi nebo v německém či českém přepracování do podoby singspielu. Od poloviny dvacátých let 18. století bylo pro Prahu soužití italského a německého divadla (českojazyčné se

přidalo v polovině osmdesátých let) typické, tradiční a bezpochyby stimulující jak pro kulturní úroveň publika, tak pro kreativitu zdejších principálů a jejich dramaturgů.

Pro město Norimberk nebyl naopak konec 18. století obdobím kulturního rozkvětu. Narůstající izolaci, zadlužení města a hospodářskou a společenskou stagnaci patricijská městská rada nedokázala zastavit. Válečná léta přinesla navíc kontribuce, průchody vojenských oddílů s ubytovací povinností a francouzský zábor města, kterým kalamita vyvrcholila. Prostor pro divadelní podnikání byl velmi úzce vymezen jak přísným řádem evangelicko-luterské konfese, tak starobylými zvyklostmi, omezeními, nevelkou pružností v názorech a nechtí k inovacím. Proto bylo třeba bojovat a přit se o každou změnu v divadelních poměrech, jak ve vztahu k divadelní budově, tak k divadelníkům, kteří ji oživovali. I přes tyto okolnosti se divadelnímu podnikateli Mihulemu ve městě dařilo, o čemž svědčí už i délka jeho zdejšího působení, pro předchozí zdejší principály zcela neobvyklá. Je možné, že našel podporu také u střední měšťanské vrstvy, která díky norimberské ústavní reformě na jaře roku 1794 získala výraznější možnost spolurozhodovat o záležitostech města. I když musel vystupovat jako aktivní vyjednaváč, obezřetně předvídat okolnosti a často za živobytím také vyjíždět do dalších míst v okolí města, jeho dramaturgie se v Norimberku osvědčila, a to především zaměřením na národní hudební divadlo, pro něž si principál dokázal sestavit a udržet kvalitní společnost, schopnou provádět i opery Mozartovy. *Kouzelnou flétnu* a opery *Don Giovanni* a *Così fan tutte* (v německé verzi) zde uvedl jako první. Mihule v Norimberku plně a úspěšně zúročil všechny zkušenosti a dovednosti získané v Praze. Přivezl vyspělý novinkový repertoár nastudovaný a vyzkoušený v konkurenčním divadelním prostředí s tradicí italské opery a nabídl tak norimberskému publiku vysokou uměleckou hodnotu. Nebyl jen podnikavým a pragmatickým organizátorem, ale i znalcem s citem pro umění. Mihuleho posláním šířitele Mozartových oper bylo pro následnou recepci těchto děl v Norimberku klíčové.

UNDINE WAGNER, Pražské hudební spolky v 19. století a jejich význam pro české a německé národní hnutí

Význam hudebních spolků pro duchovní a kulturní život Prahy v 19. století nelze dostatečně ohodnotit, aniž by současně nebyl zohledněn aspekt nacionálního hnutí, který mu propůjčil značně diferencovanou podobu. Aby bylo možné alespoň dílčím způsobem přiblížit komplikovanou situaci pražských hudebních spolků v 19. století, bylo by třeba řady dílčích studií. Na základě vybraných pražských spolků se však dá naznačit, jak působilo národnostní napětí i konflikty ve druhé polovině 19. století na kulturní život Prahy nebo nakolik přednostně kulturní zájmy umožnily samozřejmě, vzájemně působení Čechů a Němců. Od šedesátých let 19. století je možné sledovat, jak především tisk zaznamenává rostoucí napětí a konflikty mezi Němci a Čechy. Tento zprostředkovaný obraz polarizace často ovšem deformoval vztahy, které skutečně panovaly v uvedených organizacích a institucích.

Od počátku 19. století do čtyřicátých let se konstitovala většina hudebních spolků ještě pod patronátem šlechty, a to nejprve jako německé instituce, které se pak dříve či později staly bilingvními – např. roku 1803 založená pražská „Tonkünstler-Sozietät, v roce 1808 „Verein zur Beförderung der Tonkunst in Böhmen“ stejně jako roku 1826 „Verein der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen“. „Cäcilien-Verein“ a „Sophienakademie“, oba spolky založené v roce 1840 a srovnatelné s pěveckými akademiiemi v německých městech, sledovaly spíše umělecké cíle než politicky motivované nacionální ambice.

Konec Bachovy éry a vydání tzv. říjnového diplomu umožnily v českých zemích zakládání četných českých hudebních spolků. Hudební spolky zaznamenaly velký rozvoj a rostoucí vliv a jejich potřeba vhodných skladeb vytvořila českou společenskou píseň jako novou kategorii. To ovšem neznamenalo, že se repertoár českých pěveckých spolků omezoval výhradně na zhudebňování českých textů, případně na práce českých hudebních skladatelů, což se dá doložit například pro renomovaný pražský český hudební spolek Hlahol Pražský, založený roku 1861 a působící do současnosti.

Že řadě Němců v Čechách, kteří preferovali písňovou tvorbu, nešlo v šedesátých letech 19. století ještě o projev německého národního

sebevědomí nebo dokonce nacionalismu, ale spíše o vyjádření sounáležitosti s vlastí a lásky k německému lidu v obecnější rovině, ukazují názorně historie vzniku *Deutsches Liederbuch für Männergesang* (Praha 1865), kterou vydal Eduard Tauwitz. Dva největší pražské německé pěvecké spolky – „Deutscher Männergesangverein“ (založený 1861) a „Deutscher Singverein“ (založený 1880) – měly své kořeny ve starších, postupně dvojjazyčných spolcích. První z nich byl v úzkém spojení s „Deutscher Sängerbund in Böhmen“, jehož historii zvláště v kontextu rozvoje německých pěveckých spolků a německého národního hnutí v Čechách je třeba ještě řádně zpracovat.

Význam pražských hudebních spolků pro české a německé národní hnutí v 19. století byl velmi rozdílný a ne vždy jasně patrný. Významnější, nacionalisticky ovlivněné tendence se objevily až koncem 19. století a ve 20. století, především po vzniku první Československé republiky.

HARALD LÖNNECKER, „Das Reich und nur das Reich!“ Akademický spolek Noris respektive Nuerembergria Praha (cca 1890–1925) v procesu národnostní diferenciacie Němců a Čechů

Studenti jako budoucí příslušníci akademické obce představují vedoucí osobnosti zítřka. To z nich činí zajímavý objekt bádání, neboť vysoké školy z nich formují elitu budoucnosti. To platí i pro německé studenty Karlovy univerzity a „K. K. Deutsche technische Hochschule in Prag“ (německé techniky). Formy a struktury organizace ve spolcích, mentality a habitus, aktivity a akce se v tomto prostředí od 19. století vyvíjely jinak než jinde v Rakousku či v Německu: na jedné straně bylo navenek určující národní vymezování se mezi Čechy a Němci, na druhé straně nebylo německé studentstvo vnitřně homogenní, nýbrž se rozpadalo na různé vzájemně si konkurující skupiny, které byly úzce spojeny s politickými stranami nebo spolky, na jejichž založení se dokonce často podílelo. Tyto vztahy a napětí vyústily ve vznik specifík a také velkého vlivu pražského německého studentstva mezi lety 1858 a rokem 1945, který znamenal faktický konec jeho existence. Tento vliv dalece přesahoval vysokoškolské prostředí.

Jeden z těchto více než 150 studentských spolků byl „Akademischer Verein Noris“ (Akademický spolek Noris), který vznikl okolo

roku 1890 a v roce 1896 se přejmenoval na „Nuerembergia“. Norimberčané ho ani nezaložili, ani nebyli jeho členy. Členská základna se rekrutovala z řad sudetoněmeckých vysokoškoláků, kteří pocházeli především z Chebu. Jméno spolku stejně jako heslo „Das Reich und nur das Reich!“ na jedné straně odkazovaly jako na historickou připomínku na starý říšský majestát Štaufů a nový Hohenzollernů, kteří do roku 1918 užívali titul „Burggrafen von Nürnberg“ (purkrabí Norimberku), a současně byly projekcí pro současnost. Adaptací tradičních studentských zvyků archaizovali, romantizovali a historizovali vysokoškoláci svou vnější prezentaci, ale současně reprezentovali dle vlastního mínění nejmodernější názory, tj. zasazovali se za politický řád, který se orientoval národně německy a protihabsbursky, politicky liberálně a antiklerikálně, a také na Německo a nikoliv na Podunajskou monarchii. Tyto charakteristiky je nespojovaly s radikály mezi pražskými německými studenty. Naopak nedostatečný národní radikalismus spolku přispěl k jeho zániku poté, co po první světové válce nastoupili na vysoké školy nové generace studentů, pro něž byla Nuerembergia „příliš liberální“.

JAROSLAV JÁSEK – ALENA VRBOVÁ, Podíl Adolfa Thiema na zásobování Prahy a Norimberku pitnou vodou – podobnost čistě náhodná?

Ve druhé polovině 19. století řešila velká evropská města své vodohospodářské problémy, zejména zásobování pitnou vodou. Na vyřešení tohoto problému se v Norimberku i v Praze podílel stejný expert – Adolf Thiem. Ten v polovině sedmdesátých let posuzoval norimberský projekt a v roce 1879 představil pro toto město projekt vlastní. V jeho duchu bylo vystavěno prameniště Ursprung a přívod vody do města. Provoz byl zahájen 12. září 1885.

Stejný postup zvolila o něco později Praha. Jedním z posuzovatelů předložených projektů byl také Adolf Thiem. Plně se postavil za návrh, který financovala Česká spořitelna, a v jeho duchu předložil v roce 1902 projekt vlastní. Po dalším upřesňování začala výstavba vodárenského komplexu v Káraném, který byl oficiálně spuštěn 1. ledna 1914.

Podobnost jímacích území spočívá v jímání podzemní vody technicky velmi podobnými studněmi. Jímací křídla jsou v Ursprungu

situována do oválu, v Káraném podél řeky Jizery. Podobnost norimberského a pražského řešení není opravdu náhodná. Navíc Adolf Thiem zúročil na své poslední stavbě v Káraném i norimberské zkušenosti.

ALFONS ADAM, Norimberčan v pražské městské radě. Adolf Foehr (1880–1943) – architekt a komunální politik za první republiky

Adolf Foehr (1880–1943), narozený v Norimberku, patřil k nejvýznamnějším pražským německým architektům meziválečného období. Z národnostního česko–německého rozdělení, tak jak existovalo v metropoli nad Vltavou, profitoval, ale současně byl i jeho obětí. Na jedné straně získával množství zakázek od německých a rakouských firem, díky nimž postavil řadu činžovních domů a vil pro německé investory a privátní osoby, na druhé straně většina jeho pokusů o získání veřejných nebo státních zakázek, ačkoliv byl žákem Jana Kotěry, ztroskotala.

Dalekosáhlé rozdělení německého a českého veřejného života se odráželo také v jeho druhé kariéře pražského komunálního politika. Liberální „Deutsche Arbeits- und Wirtschaftsgemeinschaft“, kterou Foehr v letech 1927 až 1938 zastupoval v pražském městském zastupitelstvu, se nepodařilo učinit krok k aktivní účasti ve veřejném politickém životě. Tato strana ztrácela razantně svůj vliv nejen díky chybám, jež učinila v komunální politice, ale také v důsledku vzestupu Henleinova hnutí v polovině třicátých let. Foehr se nakonec stáhl z komunální politiky a věnoval se v posledních letech svého života architektuře.

HELENA ARENBERGEROVÁ, Tábor Valka u Norimberku

V rámci této studie byla zkoumána problematika každodennosti v uprchlickém táboře Valka, jeho vývoj a vztah k městu Norimberk. Tábor se nacházel v bezprostřední blízkosti Norimberku a v letech 1949–1954 patřil k největším střediskům pro uprchlíky a poválečné bezdomovce. Pro uprchlíky z Československa byl otevřen v roce 1949. V průběhu let docházelo v táboře k proměně struktury obyvatelstva. Díky klesajícímu počtu nově příchozích zde systematicky

rostlo procento lidí, o které neměly imigrační státy zájem a kteří byli odsouzeni k dlouhodobému pobytu v táboře. Jednalo se o osoby vyššího věku, se zdravotními problémy, nedostatečnou kvalifikací či nečistým trestním rejstříkem. Zároveň však chyběla na začátku padesátých let možnost a částečně i vůle začlenit je do německé společnosti, neboť přednost v tomto procesu měli němečtí vysídlenci, kteří tvořili konkrétně v Bavorsku velmi početnou skupinu. Integraci, probíhající nejnázve prostřednictvím pracovního začlenění, znesnadňovala u „Valkařů“ vedle zdravotního stavu a věku i malá znalost německého jazyka, jejich nedostatečná kvalifikace, dlouhodobé spoléhání na sociální podporu, s tím spojená nízká pracovní morálka a také špatná pověst tábora. Na nelichotivém obrazu Valky, šířícím se i mimo hranice Bavorska, neměli zásluhy jen táboroví obyvatelé se sklony ke zločinnému chování, ale i média, jež bez rozdílu kriminalizovala všechny tamní obyvatele a spoluvytvářela tak atmosféru ghetta, která následně situaci ještě přiosťřovala.

CHRISTOF NEIDIGER, „...“, dass wir uns hier immer wieder freundschaftlich begegnen können.“ („...“, že se zde stále můžeme přátelsky setkávat.“) Praha 1968 – Československo z norimberského pohledu

Pomalé otevírání Československa směrem na západ od počátku šedesátých let minulého století bylo také v Norimberku pozorně sledováno odpovědnými činiteli V říjnu roku 1967 se měl v tomto městě uskutečnit „Pražský týden“ s řadou koncertů a přednášek. Účast na této akci však tehdejší pražský primátor Černý v dubnu téhož roku odřekl s odkazem na pracovní vytížení pražské městské správy, mimo jiné v důsledku příprav na oslavy 50. výročí „Velké říjnové socialistické revoluce“ v Moskvě. Norimberští se o této skutečnosti dozvěděli až v září, krátce před plánovanou akcí. Neoficiálně se však část „týdne“ nakonec uskutečnila.

Volba Alexandra Dubčeka do čela komunistické strany v lednu 1968 a následující proces demokratizace v ČSSR sledovaly norimberské deníky velmi intenzivně. Norimberští novináři často vyjížděli do sousedního státu a posílali zprávy jak z Prahy, tak z okresního příhraničního města Karlovy Vary.

V Norimberku se v prvním pololetí roku 1968 uskutečnilo překvapivě mnoho akcí za účasti českých a slovenských umělců. Při jejich realizaci bylo možné sáhnout do řad umělců, s nimiž se počítalo pro „Pražský týden“. Z hudebních těles vystoupila známá Česká filharmonie pod vedením Karla Ančerla nebo S & H Quintet Karla Velebného, který zahrál na festivalu „Jazz Ost-West“. V oblasti výtvarného umění se uskutečnila výstava „Konstruktive Tendenzen aus der Tschechoslowakei“ (Konstruktivní tendence z Československa). Ještě v červenci pak přijal norimberský primátor Urschlechter na radnici skupinu studentů z Brna.

Pražské jaro ukončila v noci z 20. na 21. srpna invaze vojsk Varšavské smlouvy na území Československa. Norimberk, kde tento akt vyvolal zděšení, reagoval řadou protestů vycházejících z řad různých skupin obyvatelstva, ale objevovaly se i akce jednotlivců. Norimberské deníky intenzivně informovaly o událostech v Československu a o protestech českého obyvatelstva proti vojenské invazi.

V říjnu 1968 se v Norimberku konala velká přehlídka díla pražského výtvarníka a autora řady koláží Jiřího Koláře a v listopadu v rámci „Nürnberger Kammerspiele“ se uskutečnilo představení hry Václava Havla *Žitížená možnost soustředění*.

Při obou příležitostech nebyly události v ČSSR přímo tematizovány. Po norimberském bienále „Konstruktive Kunst: Elemente und Prinzipien“ (Konstruktivní umění: prvky a zákonitosti) v roce 1969 už bylo vzájemných kontaktů poskromnu. Teprve koncem osmdesátých let začaly vztahy mezi Prahou a Norimberkem nabývat opět na intenzitě a vyústily v podepsání oficiální smlouvy o partnerství obou měst 3. září 1990.